

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 18

Broj 1

Januar 2025.

Andelka Cvijić

Živimo u vremenu netolerancije

Pisac koji pripadasamom vrhu jugoslovenske i srpske savremene književnosti ponovo je potvrdio svoje pripovedačko umeće. U izdanju beogradske *Lagune* nedavno je objavljena Davidova četvrta knjiga pripovedaka – *Priče o stvarnom i nestvarnom*. U njoj su se našle tri prethodne – *Bunar u tamnoj šumi*, objavljen 1964, *Zapisi o stvarnom i nestvarnom* i *Princ vatre*, kao i najnovija, pod naslovom *Nove priče*

Filip David, pisac koji pripada samom vrhu jugoslovenske i srpske savremene književnosti, i čiju je literarnu snagu teško dosegnuti, ponovo je potvrdio svoje pripovedačko umeće. U izdanju beogradske *Lagune* nedavno je objavljena Davidova četvrta knjiga pripovedaka – *Priče o stvarnom i nestvarnom*. U njoj su se našle tri prethodne – *Bunar u tamnoj šumi*, objavljen 1964, *Zapisi o stvarnom i nestvarnom* i *Princ vatre*, kao i najnovija, pod naslovom *Nove priče*. U ovoj ne-

svakidašnjoj zbirci četiri zbirke pripovedaka pred čitaocima je Davidov šestodecenijski literarni svet u kojem su, prema rečima izdavača, priče stilski besprekorno ispričane u duhu hasidskih priča, sa elementima fantastike u istorijskoj ravni, uz poigravanje pisca sa nekim istorijskim epizodama na balkanskom razmeđu Istoka i Zapada.

Filipa Davida čitaoci znaju i po sjajnim romanima *Hodočasnici neba i zemlje*, *San o ljubavi i smrti*, *Kuća sećanja i zaborava*, kao i po esejističkim delima. Sa Mirkom Kovačem objavio je i *Knjigu pisama 1992-1995*, a dobitnik je najvećih književnih priznanja među kojima su nagrade *Milan Rakić* i *Andrićeva*, zatim *Ninova*, kao i regionalna nagrada *Meša Selimović*. Romani su prevedeni na strane jezike, a priče zastupljene u dvadesetak antologija. Autor je i TV drama, a kao dramaturg, koscenarista ili scenarista radio je na filmovima *Okupacija u 26 slika*, *Pad Italije*, *Ko to tamo peva*, *Bure baruta*, *Poseban tretman*, *Paviljon 6*, *San zimske noći*, *Kad svane dan...*

Koji je zajednički kôd zbirkama koje su sada objedinjene u Pričama o stvarnom i nestvarnom?

Upravo to da se većina priča događa u nekom međuprostoru između sna i jave, između mogućeg i nemogućeg, stvarnog i nestvarnog. To je prostor u kojem se kao pripovedač osećam dobro, a to je uostalom i književnost koja odgovara mojim afinitetima, pisci od kojih sam učio, koji su mi otvorili nove mogućnosti pripovedanja, od Kafke, preko Poa, Birsu i Lavkrefta, pa sve do Borhesa.

Prvo su bili Zapisi o stvarnom i nestvarnom (1969), sada su Priče o stvarnom i nestvarnom. Kako su zapisi prerasli u priče između fantastike i mistike?

Onako kako sam sazrevao kao pisac. Pisca određuje ne samo literatura koju čita nego i svakodnevni život, sazrevanje kao ličnosti, politika, porodica, dobre i loše stvari koje mu se događaju.

Živimo u svetu u kojem što više saznajemo ostajemo zatečeni pred tajnama i iskušenjima kojih

je takođe sve više. Ali je i naša znatiželja sve veća. To važi ne samo za područje književnosti nego i za nauku. Vrhunski naučnici su postali neka vrsta istinskih mistika jer njihova saznanja prevazilaze ono što se može objasniti racionalnim objašnjenjima. Toga je u savremenoj nauci sve više. Pisци fantastike svojom maštom i anticipatorskom sposobnošću takođe dotiču ono što je mistično, tajanstveno, u pokušaju da se približe onome što su paralelni svetovi, vidljivi i nevidljivi, onome što se krije u dubinama ljudske ličnosti, da dodirnu sveprisutnu iracionalnost na uzbudljivom putovanju kroz nepoznate svetove. To me je oduvek privlačilo, kako sam stariji, zagonetka naših života pokazuje se kao sve manje razumljiva, nerešiva. Kuda idemo, čemu naše ovozemaljsko bitisanje kad smo stalno na ivici sveopšteg uništenja. Izlazimo iz jednog lavirinta a ulazimo u drugi. Svako otkriće stavlja nas pred bezbroj novih tajni sveta u kojem živimo. Krupna, ambiciozna pitanja koja jednako, bez odgovora, postavljaju deca od pet ili šest godina, kao i uvaženi naučnici. Mistika, fantastika, najnovija naučna istraživanje čine jednu zaokruženu celinu. U jednom broju svojih priča, napisanih u zreloom dobu, inspiraciju sam nalazio i u kabalističkim tekstovima, posebno u hasidskim pripovestima što je samo dokaz da su ove teme bile prisutne i u prošlosti kao i danas, inspirativne za sve one koji traže vezu između ovostranog i onostranog, iracionalnog i racionalnog.

Jeste li u međuvremenu saznali da li je stvarno nestvarnije ili je nestvarno stvarnije?

Stvarno i nestvarno se prožimaju. Kako prolaze godine, kako starimo, kako život prolazi sa svim svojim apsurdima, shvatamo sve jasnije jednu stvar, da sve manje razumemo smisao našeg postojanja, da smo izloženi nesrećama, tragedijama koje se događaju u našem okruženju, ali i nama samima, za koje nema objašnjenja, niti se shvata njihova svrha. Pa ipak se život nastavlja uprkos svemu tome.

I da li je život priča, ili je priča život?

Život je priča koju svako od nas pripoveda neko sa više, neko sa manje uspeha. Priča koja ima svoj neumitni kraj. A kada se približi taj kraj ostaju samo razbacani delovi priče, maglovito sećanje da smo postojali, pa vremenom i ta slika u razbijenom ogledalu izbledi, preostaje kako bi Danilo Kiš rekao samo „dim, pepeo, ništa“.

Šta ih povezuje? Nije li najčvršća spona zlo, u čije je zločine u oba slučaja najteže poverovati?

Zlo jeste dominantno, moćno, neuništivo, sveprisutno. Strašno je zlo koje ljudi čine jedni drugima, zlo podstaknuto mržnjom, ali postoji i ono drugo zlo koje je izvan ljudskog poimanja i razumevanja, posledica razornog delovanja prirode. Roman *Kuća sećanja i zaborava* kao i neke od svojih priča posvetio sam toj temi.

Zapisali ste i da se sve u životu svodi, kako veli jedna hasidska poslovice, na uvođenje nereda u red, pa promeni nered u red. Da li tako svet uistinu funkcioniše?

Očevidno da. Sve teži propadanju, ali i obnovi. Ponekad mi se čini da svi mi putujemo nekim svemirskim brodom u nepoznato gde će nas, možda, sačekati neko objašnjenje, neki novi početak. Naravno, to je samo iluzija, ali šta nam u ovom nestalnom svetu preostaje osim iluzije, želje da sve ipak ima nekog smisla. Teško možemo prihvatiti pomisao da je sve privid, zabluda. Pripovedanjem pokušavamo da uvedemo neki smisao, igrajući se pomalo svemoćnog demijurga. Pripovedanje koje postoji u raznim oblicima od osvita čovečanstva i civilizacija pokušava da u nered unese neki red. Reči, kao uostalom i govor samo su moćna oružja u sudaru sa besmisлом koji nas okružuje.

Kada će čovek u takvom svetu biti Ja? Kako postati, biti i ostati Drugi u vremenu zla, a da ga oni koji drugačije misle ne kamenuju?

Živimo u vremenu netolerancije kada je teško, ako ne i nemoguće opstati sa drugačijim mišljenjem, kada se to famozno *ja* izgubilo u haosu i okeanu društvenih mreža, političkih diktatura, različitih manipulacija. Kako se onda održati, ne izneveriti samoga sebe, ali i najbliže koji vam veruju? Samo poštovanjem sopstvenih moralnih principa, poštovanjem drugog i drugačijeg, ne podležući političkim ili nekim sličnim strastima, ne podležući ograničenjima i iskušenjima vere, političkog kameleonstva, nikoga ne ugrožavajući, suprotstavljajući se izazovima i iskušenjima koji su svakodnevnici i mnogostruki.

Bilo da je reč o epidemiji, o ratovima, o nesrećama u svetu – „jedino osećanje koje obuzima čoveka jeste osećanje o nemoći civilizacije“. Čemu se, onda, okrenuti: razumu ili veri?

Ne bih se usudio da dajem savete. Svaka generacija, a i svaki pojedinac, prolazi kroz ono što se činilo nezamislivo, gubitak najdražih, bolesti, katastrofe koje se sručaju nenajavljeno, apokalip-

tične strahote. Mirni dani kada se živi dobro i sretno ne traju dugo. Generacije koje dolaze zaboravljaju poruke i pouke generacija koje su prolazile kroz velika stradanja. Razum je nemoćan, vera uzaludna. To nije pitanje pesimizma ili optimizma nego činjenica u ovom našem, kako ironično veli Volterov Kandid, najboljem od svih svetova.

Razum veruje u jednu stvarnost, vera ostavlja razum po strani. Da li je strah taj koji određuje izbor?

Kako možemo govoriti o spasonosnom razumu u svetu gde je razum nejasna kategorija, gde se i tlačitelji i žrtve pozivaju na razum. I šta znači to „jedna stvarnost“ gde svako ima svoju istinu, najčešće zloupotrebijenu za sebične interese pojedinaca ali i čitavih država. A strah nadvija svoju mračnu senku nad čitavom planetom. Strah može da zaustavi neke velike sukobe, strah od opšte katastrofe, ali strah nije osnova na kojoj se mogu stvarati i dugotrajno održavati zdrava društva.

Ili se treba odreći i razuma i vere? Onda bi izbor bio – bekstvo u sebe... Po kojim bi zakonima, tada, valjalo živeti?

Možemo se odreći svega, osim nas samih, naših uverenja, naše istine, našeg pokušaja da učinimo svet boljim nego što jeste. Svet menjaju pojedinci, a ne mase. To je sreća u nesreći da su u svakoj epohi postojali pojedinci koji su uspevali da održe ravnotežu između dobra i zla. Ali čini mi se da živimo u jednom periodu, kada su takvi pojedinci, možda prvi put u čitavoj istoriji ljudskog roda, nemoćni pred naletom i mašinerijom novih tehnologija i veštačke inteligencije koje odbacuju spasiteljsku ulogu pojedinaca, i prete da se otrgnu svakoj kontroli.

Da li je zlo zaista „kosmičko, iracionalno, nezaustavljivo“, kako kaže junak priče Dajmon? Danas se vidi da je zlo sve samo ne banalno! Da li je to Hana Arent pogrešila?

Ta teza Hane Arent posle suđenja ratnom zločincu Ajhmanu u Jerusalimu čini se suviše pojednostavljena. Tu se ozbiljno razišla i sa svom najboljim prijateljima. Posmatrajući Ajhmana, tog „činovnika smrti“, bila je uverena da se zlo poput *Holokausta* ne može ponoviti. Sve ono što se potom do dana današnjeg događalo uverava nas, međutim, da zlo nije iskorenjeno, da se ponavlja u raznim oblicima širom naše planete. Zlo je, nema sumnje deo ljudske prirode, ali i prirode uopšte, neiskorenjivo, doseže metafizičko.

Kako odstraniti bolesni deo prošlosti? Postoji li uopšte mogućnost bekstva od učinjenog zla?

Nema se kuda pobeći kada ste opkoljeni rastućim požarom, kataklizmičnim poplavama ili suludim, surovim istrebljivačkim ratovima.

U svom tekstu Čudesna stvarnost Filipa Davida koji prati knjigu, Mirko Kovač piše da je fantastika sama po sebi „otpor porretku“, ali da za vas fantastika nije samo izmišljanje već stvarnost drukčije obojena. Koje su to boje ondašnje, a koje današnje stvarnosti?

Mirko Kovač je u pravu. Fantastiku nikada nisam shvatao kao nešto što postoji izvan ovog našeg sveta, samo sebi dovoljno. Naprotiv, pokušavao sam da usvajajući žanr fantastike progovorim o ovome našem svetu, snovima koji su njegov deo, o morama i čudovištima koji ga nastanjuju, o naličju života koji nam je dat. To jeste način na koji pokušavam da ispričam pripovesti koje se čvrsto ukorenjene u stvarnosti, ali je i nadilaze. Pisao sam i pišem onako kako jedino umem, imajući na umu stvarnost ali i književnost koju volim i kojoj se divim.

Novi dvobroj časopisa „Gradac“ Omaž Filipu Davidu

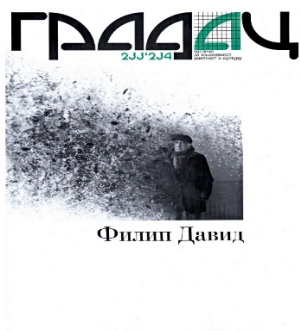
Za manje od mesec dana, u novembru ove godine, časopis za književnost, umetnost i kulturu „Gradac“ napuniće punih pet decenija života. I pored toliko godina, podjednako je vitalan, pažljivo sadržajno skrojen, temeljno analitičan, i neizostavan u srpskoj kulturi.

Osmišljen kao tematski, godinama je čitaoce iznenađivao, priređujući zadovoljstvo upoznavanja sa najbitnijim idejama i temama koje su istraživački i znalački predstavljale najvažnije tačke svetske kulture, društvenih nauka i umetnosti.

Časopis je radila uvek ekipa vrsnih znalaca na čelu sa osnivačem i neumornim idejnim pokretačem Brankom Kukićem, koji je i danas urednik „Graca“; u redakciji uz njega su još: Milosav Marinović, Vladan Matijević i Savo Stijepović, dok je dizajn i dalje u duhu i delu sjajnog grafičara Mileta Grozdanića (1942–2022). Izdavači su Kulturni centar Čačka i Umetničko društvo „Gradac“.

Zaokružujući pedeset godina postojanja, redakcija časopisa je odlučila da ovaj dvobroj (233–234) posveti jednom od najznačajnijih umetnika u jugoslovenskoj i srpskoj kulturi, književniku Filipu Davidu.

Dvobroj je priredio Branko Kukić, koji svoj Uvod pod naslovom „Filip David – sve u vatri“ započinje možda najtačnijom rečenicom o ovom književniku i vrhunskom intelektualcu: „O Filipu Davidu kao piscu srpske književnosti iz njenog najkreativnijeg posleratnog doba moglo bi dosta toga da se kaže, ali je malo rečeno. Uprkos toj nedorečenosti, njegovo mesto je značajno iz više razloga.“

Kukić sagledava ličnost i delo Filipa Davida kroz vizuru literature koja je počela da se rađa sredinom prošlog veka, a kojoj je kao mladi stvaralac pripadao i Filip David.

„Kada je objavio svoju prvu knjigu pisci tadašnje generacije su napisali važna i značajna dela. To su bili pisci koji su odmah posle toga dobili svoje epigone, Onda se taj krug zatvorio i postao ponavljanje bez izlaza. Budući da nije učio u tom razredu ‘ponavljača’, on je bio pisac ‘sa strane’. Ponovilo se staro pravilo da oni ‘sa strane, oni iskosa, kad-tad dođu na vidno mesto. Ali Filip David nije čekao to mesto. Ono je njega književnom promišlju – čekalo, bez njegove namere, bez želje, bez sujetne ambicije. On je, opušten i lakog koraka došao i seo na to mesto“, piše Kukić.

Filip David je stajao po strani, i stvarao. Napisao je knjige pripovedaka „Bunar u tamnoj šumi“, „Zapise o stvarnom i nestvarnom“ i „Princ vatre“, romane „Hodočasnici neba i zemlje“, „San o ljubavi i smrti“, „Kuća sećanja i zaborava“, televizijske drame i, kao dramaturg, koscenarista ili scenarista učestvovao u radu na filmovima.

Između ostalih, „Okupacija u 26 slika“, „Ko to tamo peva“, „Bure baruta“, „Poseban tretman“, „Kad svane dan“...

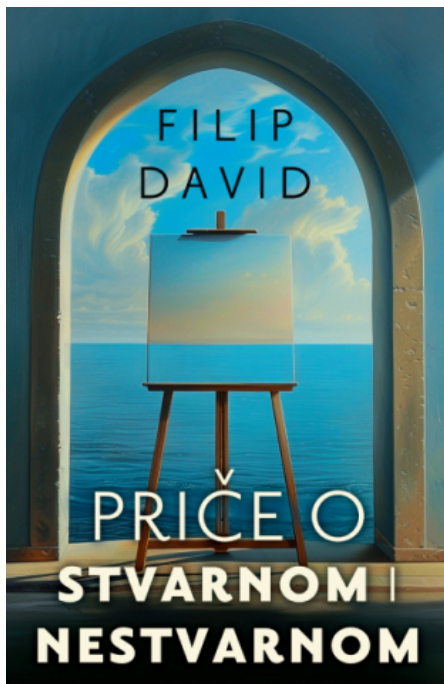
Kukić ističe da su nadiranja književnih moda, ludovanje pomodarstva bili u daljini od Davidovih književnih interesovanja, ali da je 1975. godine, kada se u časopisu „Gradac“ javila ideja da se prikaže jedan novi oblik književnog izraza, podstaknut tada jedva poznatim piscima sa druge strane književne planete, pozvao Filipa Davida da učestvuje u tom malom književnom ritualu.

I David se uprkos svome „ćutanju“ odazvao. „Bio je to trenutak Velikog Prepoznavanja nove književne struje, kao da je zakucalo neki novi sat.“ O tome, upravo, govori novi broj „Graca“, svojevrsna posveta Filipu Davidu, njegovoj životnoj i profesionalnoj posvećenosti književnosti.

Izborom tekstova poznatih autora o Davidovom radu (Radmile Gikić, Mirka Kovača – sa kojim je David objavio i „Knjigu pisama 1992–1995“, Lordana Zafranovića, Vidosava Stevanovića, Svetislava Basare, Miljenka Jergovića, Pavla Ugrinova, Jasmine Vrbavac...), kao i odlomcima iz Davidove proze, dvobroj časopisa „Gradac“ istančanim osećajem priređivača Branka Kukića, uz fotografije i likovne priloge, predstavlja „jednu posebnu atmosferu i temperaturu koje donose posebno strujanje... jer svaka književna epoha ima posebne stvaraoce koji svet, unutrašnji i spoljašnji, gledaju iz posebnog ugla – ‘petog’ – u kvadratnoj sobi.

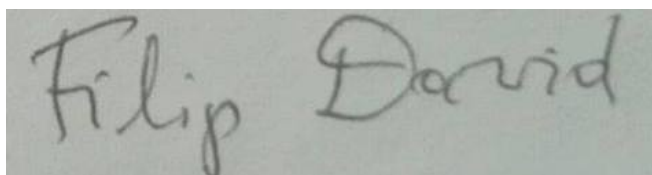
Ovaj ‘peti ugao’ istovremeno ruši i stvara novu kuću.“ I, dodajmo još jedan, ‘šesti ugao. Naime, nedavno je u izdanju „Lagune“ knjigom „Priče o stvarnom i nestvarnom“ zaokružen pripovedački

opus Filipa Davida – u knjizi su sabrane tri prethodne zbirke, i nova pod nazivom „Nove priče”.

Uz časopis „Gradac”, ove je jeseni Filipu Davidu učinjen odavno zasluženi omaž.

Danas, 24.10.2024.

Filip David

Prepisivač Tore

Jovici Aćinu

Kada se u Rimanovu pojavila epidemija jedne nepoznate, opake, i po svemu neizlečive bolesti, ugledni Jevreji toga gradića osnovali su veče koje je trebalo da ustanovi odakle dolazi ova strašna pošast i ima li joj leka. U veču su se našle najumnije glave, najbogatiji trgovci i darodavci sinagoge. Dugo su sedeli i razgovarali, iznoseći dokaze i protivdokaze, razmatrajući ne samo ono što se događalo u Rimanovu nego i u bližoj i daljoj okolini, pa i čitavom svetu. I na kraju zaključiše da je ova nesreća posledica sve većeg propadanja ljudskog roda, da u ovoj generaciji verovatno nema skrivenih pravednika, da su zaboravljene pouke čuvenog kabaliste Isaka Lurije, zvanog Lav, da svaki Jevrejin na svetu, ma gde bio, mora činiti samo dobra dela, kako bi se izašlo iz perioda velike nesreće prouzrokovane raspadom bofanskih posuda prilikom stvaranja sveta. A to što je u ovome času velika nesreća snašla Rimanovo, znači da je središte greha upravo tu. A gde je greh, mora biti da je i grešnik.

U ovom gradiću živeo je samouki drvodelja Isak Horovic. U svakom nastanjenom mestu ima raznih ljudi, pa i čudaka. Isak je bio upravo onaj o kome su se pripovedale različite priče čiju istinitost nije imao ko da proveri, jer je živeo sam, bez ikoga svoga. Taj je čovek imao ono što se naziva „zlatne ruke”, jer predmeti koje je pravio od drveta zaista su bili dokaz njegovog velikog dara. Na drvenim predmetima sa jednakom većinom utiskivao je raznolike, čudesne rezbarije, kao i bića iz životinjskog sveta, ribe, ptice, konje. No, sigurno, njegovo najznačajnije delo, zbog kojeg je i stekao poštovanje stanovnika Rimanova, bila je drvena sinagoga, sa posebnom zimskom sobom, koja je, po svedočenju očevidaca, nadmašivala u svojoj lepoti čuvene sinagoge brvnare u Jablanovu, Lutomirsku, Zabrudovu i Volpi.

E, pa sad, neki se prisetiše da naveče u kući ovoga osobenjaka gori neko čudno svetlo koje se ne može opisati poznatim rečima jer se očevidno radi o prizivanju nepoznatih sila. Drugi, opet, rekoše kako su njegove slike tako verno naslikane da su dobijale natprirodnu moć, pa je spomenut slučaj kako je naočigled vla-

snika jedne drvene činije, ptica naslikana na toj činiji odlepršala kao da je stvarna, a da je drvodelja preko slike jata riba morao naknadno, na zahtev vlasnika, da uslika i mrežu kako ribe ne bi utekle u obližnji potok. Pošto su se u ovim mutnim vremenima mogle čuti razne priče, jednako da je Isak Horovic čudotvorac i skriveni pravednik kao i one druge, da su ga zli demoni uzeli pod svoje, većnici pozvaše u pomoć rabi Baruha iz Lvova, poznatog po svome prepoznavanju demona i tajnih formula za isterivanje demona.

Lvovski rabi umeo je da svojim unutrašnjim okom sagleda nevidljivi svet, svet tajnih i skrivenih znakova, da otkrije ono što je običnom ljudskom pogledu nedostupno. Odmah po dolasku u Rimanovo rabi zatraži da ga odvedu do sinagoge jer je iskusni zadik dobro znao da su najsvetija mesta i mesta najvećih iskušenja. Zatraži da pred njim odmotaju svitak Tore koji se nalazio u prekrasno izrezbarenoj drvenoj kutiji. Ukazaše se slova svetog spisa koji je svojom rukom ispisao drvodelja, slikar i krasnopolisac.

Rabi se zagleda u gusto ispisani pergament, promrmlja reči koje niko nije razumeo, svitak buknu u plavom plamenu, slova uz ciku kao da su živi stvorovi nestadoše u bledeoj vatri, a na pergamentu se pojavi sasvim novi tekst, zabranjena Knjiga Enohova, najčudenije delo stare magije, apokrif odbačen od onih koji su uvereni da je magija koju su pobunjeni i pali anđeli dali patrijarhu Enohu, petom Adamovom unuku, velika opasnost i nesreća za ljudski rod. I ukaza se natpis: „U kojoj se meri približavaš Bogu, u istoj meri ti se približavaš Satana.”

Posle ovako ubedljivog i očevidnog dokaza o velikom grehu prepisivača Tore drvodelja je doveden u sinagogu koju je napravio svojim rukama, kao što je svojim rukama prepisao i Toru, u čijem je telu (jer Tora je živi organizam) posadio biljku magijske knjige. Isaka Horovica lancima privezaše na stub pored ulaza u sinagogu i, posto mnogi žitelji Rimanova prodoše pored njega uz pogrdne reči, rabi Baruh naredi da krivac ostane u sinagogi čitavu noć bez hrane i vode, u molitvama kojima će pokušati da iskaje svoj greh. Bio je to način utamničenja jednako poznat u jevrejskim i hrišćanskim bogomoljama. Nazivan je „kuna”, što znači stub srama. Optuženi su lancima vezivani za zid sinagoge ili hrišćanske crkve blizu ulaza kako bi svako ko ulazi u sveti hram mogao da vidi grešnika i njegovu sramotu.

Negde blizu ponoći, kada slikopolisac ostasam sa svojim mukama, blesnu zrak svetla i pred njega se spusti božiji anđeo. Po svemu sudeći, bio je to arhanđeo Urijel, koji je bio

Enohov vodič kroz podzemlje, jedan od četiri arhanđela što okružuju presto Tvorca. Spusti se u svom sjaju pred utamničenog i okovanog jadnika. A ovaj, ugledavši božijeg stvora, upita zašto ga Gospod ovako kažnjava, u čemu je njegova krivica. Anđeo odgovori: „Nisi bio pažljiv u prepisivanju Tore. Pet knjiga Tore jesu ime Svetoga, neka je blagosloven... ako izostaviš ili dodaš samo jedno slovo, time rušiš ceo svet.” Isak se tada priseti da je jedne noći, dok je obavljao ovaj sveti posao - ispisivao reči Tore na pergamentu - za trenutak zatvorio oči da predahne, a kada ih je otvorio, pored njega je kao senka proleteo serafim s dvanaest krila. Na pergamentu je ostala jedva vidljiva mrlja koju nije uspeo da obrise, znak palog anđela koji ruši snagu i obilje moći božije. To demonovo umetnuto slovo poremetilo je uzvišeni i neprikosnoveni sklad slova, reči i rečenica u Tori, i ispod privida prave i svete Tore ispisalo je magijsku knjigu palih anđela.

Stari drvodelja uvide svoju ogromnu krivicu, iako, istina, učinjenu mimo volje i pod senkom sveprisutnog demona.

„Nepažnjom si doveo u opasnost postojeći poredak stvari, harmoničan poredak sveta”, reče arhanđeo. „Kuga je stigla u Rimanovo, a uskoro će zahvatiti čitavu Poljsku, Ukrajinu, Galiciju, Rumuniju, Litvaniju.” Prepisivač Tore nije mogao da zadrži suze koje počеше da se slivaju niz njegovo izmučeno, izborano lice. „Moraš se moliti, duboko, skrušeno, a onaj ko gospodari sudbinom sveta doneće svoju odluku zavisno od iskrenosti i snage tvoje molitve...” Izgovorivši ove reči koje nisu predstavljale utehu, *ali* ni gušile nadu, rastvori se u svetlosti a potom utonu u tamu drvenog svoda sinagoge. Ovaj jadnik se predade molitvi. Kao što je sudbina sveta sadržana u svakom slovu Tore, tako je sadržana i u svakom pojedinačnom životu, jer rečeno je još u starim knjigama da svet menjaju dela pojedinca, više nego čitavih naroda. Dogodilo se, verovatno ne slučajno, da su baš te noći dve skitnice lutale ovim krajem, a pošto noć beše hladna i kišovita, odlučih se da se sklone u sinagogu koja im se ukaza pored puta. Kažnjenik, prikovan uza zid sinagoge, udubljen u molitvu, ne primeti ih. Njegov jednoličan šapat koji se širio sinagogom kao neka nebeska muzika zaustavi skitnice. Taj glas kao da nije dolazio iz ovog kažnjenika, nego negde sa svodova brvnare. Obojica, zastrašeni tajanstvom toga jedva čujnog, opčinjujućeg glasa, pokušali su da pobegnu, nazad u tamu kišne noći. No nešto jače od njih zaustavi ih. A onaj mladi, mimo svoje volje, izvadi nož koji je čuvao za pojasom, sakriven iza prosjačkih prnja. Neka sila, mnogostruko jača od njegove volje, učini da zamahne sečivom, koje

blesnu poput božanske munje. Sečivo se zari pravo u srce prepisivača Tore.

*

Rano ujutru rabi Baruh gledao je u beživotno telo Isaka Horovica sklupčano na podu sinagoge, pred otvorenim molitvenim ormanom u kojem su na pergamentu blistala slova svete knjige. Na neki volšeban način, slikar i tekstopisac bio je oslobođen svojih okova. U njegove grudi bio je zaboden nož na čijoj su dršci bila ispisana četiri slova, Tetragamoton. Rabi Baruh se obrati okupljenima. „Dali znate šta je prava, spasonosna molitva? Kada je čovek toliko obuzet molitvom da ne oseti nož koji mu se zariva pravo u srce." Tek što to reče, a iznad umrlog buknu crni plamen koji se rasu preko belog plamena, na onaj isti način kako je nekada davno ispisivana mistična Tora.

Svet je još jednom bio spašen, zakratko ili zadugo, to niko ne može da zna.

Iz knjige Priče o stvarnom i nestvarnom, Laguna, 2024.

Filip David: Odlaskom Albaharija izgubili smo jednog od najvećih pisaca

David Albahari bio je jedan od najznačajnijih i najuticajnijih pisaca, bez svake sumnje, ne samo srpskih, već u čitavom regionu, kaže za Nova.rs dramski pisac i književnik Filip David na vest o odlasku pisca.

David Albahari imao je velikog uticaja ne samo na svoju generaciju, nego i mnogo šire kao pisac sjajnih romana, odličnih pripovedaka, ali takođe i kao vrsni prevodilac. David je preveo gotovo sve značajne savremene pisce evropske, ali i svetske – podseća za naš sajt književnik i dramski pisac Filip David i na kraju kaže:

Odlaskom Davida Albaharija pisana književnost na našem jeziku i mnogo šire gubi jednog od najvećih savremenih pisaca.

David Albahari preminuo je danas u Beogradu u 75. godini, posle duge i teške bolesti.

Jelena Koprivica

Nova.rs kultura, 30. jul 2023.

Predrag Finci

Čuvar sjena

Najviše mrtvih za koje zna iz njegovog su rodnog grada, a ipak neće na lokalno groblje. Malo je njegovih sada tamo. Njihova su groblja rasuta po svijetu. Bili svuda, u raznim zemljama, tamo iz različitih razloga dospjeli, različite živote živjeli. Onda jedan po jedan nestali. Imali različite sudbine, sada im svima sve isto. Svi postali nedodirljivo bratstvo. I oni koji su vjerovali, i oni koji nisu, svi sada u Jednom. Svi iz svojeg mjesta u razne krajeve prispjeli, sada zauvijek ujedinjeni. Postali jedna obitelj, zajednica svakojakih sudbina, stavova i opredjeljenja, postali ljudi zanimjelih kazivanja i zaboravljena poetika, svijet iz opustošenih domova i porušenih spomenika. Tamo negdje, u vječnost se sklonila ta zajednica njegovih prijatelja. Tu im sada sigurna kuća, jedina koja ne može biti opljačkana, poharana ni spaljena. Što su od zemaljskih blaga imali, to su im otimali. Otud štruje glasovi: „Što smo uradili, to nam poricali. Što smo bili, to zaboravom prekrili, naši životi u sjene se pretvorili, ali nam smrt nitko ne može oteći, tu smo samo svoji, tu smo od svega zaštićeni”. Njihovi životi se ugasili, s njima njihove pjesme priče ljubavi, s njima sve njihovo netragom nestalo. Oni su sada preneseni u nebeska spremišta, u tamu svojeg zadnjeg svetišta, u svoje Sve, koje je Ništa. Što su bili više nisu. Sada su nepostojeće bivanje. Ni smrt više nije s njima: njihova su se umiranja spustila među još žive, s onima koji su ih poznavali i njihova umiranja ostala. Tako je to uvijek bilo i bit će: jedni će otići, drugi doći, jedno nestati, drugo nastati, nešto potonuti, nešto izroniti, a na svijetu će uvijek nešto biti. Zato je sve isto, a različito: sve će se promijeniti, a opet sve u novom obliku postojati i po svom vlastitom bivanju opet biti, u svome vremenu trajati, samo što on to više ne može prepoznati, a i da može neće, ne može usvojiti. Ništa mu tu ne pripada, a on tome i dalje pripada. Postao stranac, kome je sve ostalo tuđe, a ipak blisko i poznato. Zato šeta sam, u sebi svoje prebire, svoje slike slaže i drago mu što ga nitko ne oslovljava, što ga nitko ne uznemirava, obazrivost to ne dopušta, neka on u tišini, sam sa sobom obiđe svoje mrtve, neka još jednom okupi svoje, neka ga s onima kojih nema i s onim što više nije, u tom svijetu sve svoje prepozna.

11. 10. 2024.

O povratku

Bosonog, izubijan, u prnjama, na koljenima. Na njega se spuštaju očeve ruke i brižni pogled. Tako izgleda Rembrandtov *Povratak bludnog sina*. Sebe samog sam u toj slici vidio, kada bih se poslije dana izbjivanja skrušeno, kradomice uvukao u svoju sobu u roditeljskoj kući. Nije više tako. Moja zemlja je u ratu razarana, i majka mi u ratu umrla, u roditeljskoj kući neka nova lica. Slika doma je jednom feminizirana, kao simbol okrilja i skloništa, drugi put je slika patrijarhalnog autoriteta, kome se treba podrediti ili se od njega odvojiti. Priče o “zavičaju”, “odlascima kući”, “rodnom kraju” i “ognjištu” u mom su gradu ispredali oni koji su došli sa sela. Povratak domu je za mene postao pastoralna tema, idealizirana slika sela u koje se njegova djeca ne vraćaju. Nisam sklon povratcima: sa prijateljima sam se razilazio samo jednom, nisam se vraćao starim ljubavima, čak ni jednom napisanim tekstovima...

“Prije nego odem na put bez povratka, u zemlju tamnu i u sjenu smrtnu...” (Job, 10, 21). Odlazi se u tuđinu, avanturu, progonstvo, prokletstvo... Od legende o Jobu preko Hamleta do danas ponavlja se da nema povratka. Postoji ipak i čuveni spjev o jednom povratku - Odisejevom. (Luko Paljetak je zapisao da “mrzi Odiseja samo zato što se vratio”, na što će moja uvijek dobro raspoložena prijateljica: “A ja Penelopu zato što je čekala”). Povratak na staro je kraj jedne pustolovine, putovanja, katkada i znak poraza. U školskoj lektiri sam naučio da povratak nije najbolja stvar. Takav je bio Krležin *Povratak Filipa Latinovicza*, razočaravajući u mnogim pričama koje sam čuo, a i sam sam iskusio da to baš nije naj mudrija odluka, da je “dom, sve dalje”. Ostajte ovdje, a ako odete ne vraćajte se - tako bi se mogla sumirati poetika nostalgije nastala u zemlji iz koje potičem. Osoba se vraća samo onome od čega je otišla. Kao što nema “povratka filozofiji” onome koji je stalno obuzet filozofskim pitanjima, tko živi s filozofijom, tako nema ni povratka domu onome koji iz doma jest izašao, ali ga u sebi nije napustio. “Povratak u osnovu” je hegelijanski koncept utemeljenja. Od onoga pak što čini osobnu osnovu nikada se ne može otići. S tobom je, jasno iskazan ili utajen. Prošlost je sjenka tvog bića. Jednom fantom od koga bježiš, drugi put pribježište. Nije jedan od mojih zemljaka koji još uvijek kazuje da “nema ni dinara”, da ide “u čaršiju”, da “obilazi raj”, obraća se zbunjenim službenicima na svom jeziku, a sve to u Londonu. Govorio sam i sam, ispunjen benjaminovskom melankolijom, da se

vraćam domu u svojim knjigama, u jeziku, u sjećanju. Govorio sam da ni od sebe ni svog doma nikada nisam otišao, da se u svakom povratku sebi kroz introspekciju svemu svom vraćam, vjerovao da u odlasku ima nešto sudbinsko, u povratku ganutljivo.

Na aerodrom me vozi moj zemljak. “Prvo smo govorili nikad više nazad. Onda, kada ovdje zagusti, čim se tamo smiri. Sada jedni odlaze da bi pokupili ono što im je preostalo od imovine, drugi na sahrane. Skoro mi svaki kaže da su mu se obradovali prijatelji, a s hladnoćom ga, zamisli, dočekale kolege. I ja bih otišao u posjetu, ali da nikog ne vidim”. Onda se predomisli: “Ma neću više nikad, jednom sam otišao...”. Životna odluka je puna zakletvi, život pun njihovog poricanja.

“Ti malo u posjetu...” - pita me saputnik u avionu - “Poslije koliko?”. “Deset godina”. Poznana mi se hvalila da se u Sarajevu “krasno provela”, divno joj bilo, “ne kažem kako je jadnim ljudima koji tamo žive, ja više ne bih mogla...”, kao da hoće i sebe i druge da uvjeri da je još vole, da je nisu odbacili (taj strah od odbijanja je uvijek dvosmjernan), a usput se pravda što je svoje napustila, pa brzo dodaje da je njoj “sada bolje nego njima, nisam napravila grešku što sam otišla. Opet ću tamo, ali nakratko...”. Opet prikupljati površne utiske, kakvi dolikuju bezbrižnom posjetiocu. Uistinu se vratio samo onaj čiji je život u potpunosti ponovo u mjestu povratka, ko je tamo sve još jednom započeo. A ko god se vratio svoj je razlog imao. Da bi nastavio karijeru, bio uvažavan, bolji posao našao, da bi bio sa svojim, da se ne bi hrvao s gramatičkim zavrzlamama u tuđem mu jeziku, da bi svojim pomogao, da bi na svome bio, a ponekog i protjerali...

Na sarajevskom aerodromu carinski službenik me pozdravi na engleskom i ja mahinalno na engleskom odgovaram, pa se brzo popravim. Uputi me na šalter za strance. Ispunjavam formular. “Mjesto rođenja”: “Sarajevo”. Niko me ne čeka, nikakav ključ oko vrata ne nosim. Stan mojih roditelja je proglašen “napuštenim”, iako sam ja tu prijavljen i – eto nezgode – još uvijek živ. Navikao sam da me ili država ili rodbina liši balasta imovine. Ubjeđujem sebe da je bolje biti opljačkani nego pljačkaš. I da većeg bogatstva od života nema. Živim u Londonu, sestra mi u Beču, sin u Hagu (kada to rekoh u kafani, jedan izmače stolicu, pa brzo dodah “Radi tamo”), rođaci pomrli ili se raselili. Nastojimo očuvati bliskost preko interneta. Ne čudim se ni kada mi kažu da sam gost u rodnom gradu. U autobusu sjedam na prazno mjesto pored starije seljanke. “Neka si sjeo, da ne sjedim sama”. Izrešetane prazne kuće sa izbijenim prozorima kao crnim očnim dupljama, porušene ograde, prevrnuti pčelinjak, spaljeni zidovi škole, nove raskošne kuće, blještavi restorani... U maloj krčmi naru-

čujem jelo, “veliku porciju”, kažem. Konobar me malo odmjeri “Biće ti puno”. Došao sam kući.

Šetam ulicama (- *ma jeunesse est finie...*) od kojih neke sada nose imena ljudi koje sam poznavao. Jedan se i meni iznenadi: “Zar ste vi još živi?”. Umalo mu se ne izvinih. Mnoga nasmijana lica, srdačna pozdravljanja. (“Kad-si-stigao? Koliko-ostaješ? Kako-ti-je-tamo? Jesi li poslom ili onako? Hoćeš-li-se-vratiti? Supruga-dobro? Djeca? A-i-mi-ovdje-nekako-vidiš-i-sam-šta-ćeš-desilo se...”). Svakom govorim da se nije promijenio, svako mi govori da se nisam promijenio. Htjeli bismo da nismo, da je sve isto, da ništa nije iščezlo. Onda muk. Među nama jaz različitih životnih prilika. Sadašnjost nam je na različitim mjestima, naši životi se odvojili, nemamo zajedničkih tema, briga, ciljeva, ali čim se strovalimo u uspomene spona uskrsnu. Spona iščezlog života. “Nema došao nakratko, nego ima da ostaneš, pa da nismo najebali samo mi, nego i ti” - kaže mi Nenad. Drugi znanac, pjesnik me izljubi: “Sto godina te nisam vidio” - galami, a onda tiše - “Plati piće, kokuz sam...”. Ponešto se nije izmijenilo. Raspitujem se za kćerku svog prijatelja. “Udala se za muslimana”. Prije koju godinu bi mi rekli šta mu je profesija, iz kojeg je mjesta, koliko mu je godina, možda i iz koje je obitelji. Ulazim na fakultet na kome sam dugo radio. Ni jednog od studenata ne poznajem, ni jedan me ne poznaje. Blaga nelagodnost. Onda kažem da nemam namjeru da se vratim, neću tražiti svoje radno mjesto, ostat ću u Britaniji. “Mudro” - odobrava moj kolega, ja klimam glavom, premda ne znam na što točno misli. Raspitujem se o odsutnim kolegama. Umro, penzioniran, ostario... One što su “otišli na drugu stranu” jedva da i spominjemo. Mnogo me više zanimaju moji stari drugari (“Jedino je djetinjstvo nerazorivo”), s kojima me veže nježnost uspomena, prisnost i osjećaj pouzdanosti, drugari s kojima razgovaram kao da smo još jučer bili zajedno. Domovina je mjesto u kome te se sve tiče, jedino gdje se osjećaš, ma koliko dugo izbivao, kao da nikada nisi ni otišao. I kada bih rekao da je “sve drukčije” znao bih u odnosu na što i na koji način je drukčije, jer znam kakvo je ono što je još uvijek “isto”.

Odlazi se u nepoznato, u novo, vraća u znano, očekivano. Svatko se domu vraća s ljubavlju i mržnjom, s osmjehom i gorčinom, s golemim jadom i sretnom zebnjom. Sanjari bi da od povratka naprave pompoznu melodramu, a najčešće ih prati bojažljivo mjerkanje i strah od odbijanja. Mnogi od takvih kažu da u starom domu više ne očekuju ništa, a nadaju se svemu. Svatko od nas jest ono što je bio, ali još više ono što je postao. U odlasku se identitet ne gubi, nego naglašava, u povratku preispituje: pripadam li još onome čemu zahvaljujem svoje porijeklo? Gdje je sada ono što

je “moje”? I u odlasku i u povratku u identitetu se iskazuje i umnožava Razlika. Pravo pitanje povratka jest pitanje o mogućnosti istinskog susreta - susreta sa svojim vlastitim i susreta sa Drugim. Možemo li u otvorenosti još jednom ostvariti komunikaciju i zajednicu s onim što jednom napustismo? Ili će povratak biti trajno popraćen osjećajem besciljnosti, suvišnosti, samoće...? U povratku bi da nadoknadimo izgubljeno i da izmirimo dugove, ali samo potvrđujemo gubitke.

Povratak je dvostruk događaj: povratak percepciji znanog i unutarnjoj mjeri stvari. Sve se promijenilo u odnosu na cementiranu uspomenu prošlog. Povratak je zasnovan na želji da se u onome čemu se vraćamo prošlo ponovi, da se nađe izgubljeno “isto”. Ali, ni u “istu rijeku nije moguće zagaziti dva puta” (Heraklit, *Fragment 91*). Povratak potvrđuje da ga ne može biti. U svakom povratku se vraća starom koje je novo, nanovo dolazi u isto, koje to više nije. Ni ono gdje se dolazi, ni onaj koji dolazi. Zato je svaki potpuni povratak mnogo više poetska metafora i/ili simbolična gesta, nego stvarni događaj. Kao stvarni pak događaj povratak domu postaje eho prohujalog doba, koje se jedino kroz sjećanje još jednom uspostavlja, čime se ujedno nanovo otvara stvarnom osobnog identiteta, identiteta u kome “biti u domu” znači “biti sa sobom”, identiteta koji je uveliko formiran u onom dramatičnom “između”: između doma i svijeta, između sjećanja i zaborava, između sačuvanog i izgubljenog. U povratku se svatko sa sobom i svojim svijetom još jednom suočava. Svatko se suočava sa onim što još jest i onim što više nije. Zato je u svakom povratku i bola i radosti, zato je u svakom tako mnogo bolne radosti.

(S druge strane, na klupi, Svjetlana. Popravlja kosu, smješka se, dobre je volje, ali ne smijem da joj priđem, jer znam da je umrla, ima tome godina).

Ranko Risojević

„PRVO, BITNO“

Knjiga koju svaka generacija piše na svoj način

*Varijacije tokom čitanja knjige Prvo,
bitno, Predraga Fincija*

„Kada govorimo o prvim misliocima, govorimo o povijesnim počecima, o onome što je prvo nastajalo, a ne o nekim nespretnim početnicima. Ovi rani mislioci su svoje mislili i domislili, svoje ostvarili. Tako je kada je u pitanju nastajanje svijeta, tako je kada je u pitanju stvaranje umjetničkog djela ili oblikovanje misaonog sustava. Svaki u sebi započinje i svoje završava, svaki je rođen iz onoga što mu je prethodilo, a kao potpuno svoj svoje dovršava. Svaki svoju kružnicu zaokruži. U sebi je potpun, cjelovit i smisao sebe sama.“

Fincijeva knjiga me vraća tamo gdje sam bio 1962. godine, upisujući filozofiju na istoimenom fakultetu u Sarajevu. Ta moja želja proistekla je iz mladičke težnje da shvatim svijet, ovaj koji jest, ovdje, gdje živim, ne, dakle, bilo gdje. Činilo mi se da je ovo dobar svijet, onoliko koliko ja vidim i koliko ga razumijem. Ali sam kao gimnazijalac znao da ga niti vidim do kraja, niti ga razumijem u cjelini. Osjećam se, dakle, kao neko koga kroz vremenski teleskop gleda drugi neko koji je prošao ovom stazom kojom ja namjeravam ići i hoće da mi bude putovođa, moj Vergilije, ni manje ni više. A Vergilije jeste pjesnik, ali i mislilac, zato je bio bitan Danteu, kao što je i Predrag Finci filozof, ali je i pjesnik koji želi da govori jezikom i načinom koji je što bliži onima o kojima zbori i kojima zbori, uključujući i sebe.

Pođimo, onda, ima li većeg zadovoljstva od čitanja u paru, koji dodaje pročitanom posebno uzbuđenje. Čitaj svjestan svojih znanja i svojih ograničenja, ništa ne podcrtavaj, ništa ne prena- glašavaj dok ne prođeš cijeli tekst. Izvore koji su poslužili Finciju da bi decenijama razmišljao o svojim ličnostima/junacima, imam i ja već godi- nama. dodajući grandioznom Dilsovom dvotom- nom djelu i knjigu „Fragmenti Elejaca“, gdje je posmatran samo veliki trojac, Parmenid, Zenon, Melis, a koju je sačinio, predgovor napisao i preveo sa grčkog, Slobodan Žunjić. Ali, meni je mnogo bliži Dils i njegovi „Fragmenti pred- sokratovaca“, koje je koristio i Slobodan Žunić, naročito u svojim napomenama i komentarima. Posebno, još, zbog odličnog prevodilačkog tima u kome je bio i meni drag pjesnik Jure Kaštelan. Uzgred da kažemo da je Kaštelan preveo i psalme iz „Biblije“ za izdavačku kuću „Stvarnost“.

Predrag Finci je spojio znanje, iskustvo i pje- sničku osjećajnost koja traži, na svoj način, da se miješa u sve poslove. Ako se poveže to troje, onda povremeno, naročito ovih godina duh pjesništva nadvladava, pa se druge dvije komponente njego- vog uma stavljaju na stranu poetskog, primor- dijalnog, onoga što se oslanja na drevne temelje potrage za logosom. Samo što se Finci u to ne zatvara kao u kulu od slonove kosti, ili poput kineskih starih pjesnika, pokraj nekog jezera gdje posmatraju prirodu ne ulazeći ni u kakve rasprave o onome što im može doći glave. Baš u ovoj knjizi Finci pokazuje da su stari mislioci, mudraci, koje će kasnije zvati filozofi, često bili protjerivani iz svoje domaje u svijet, da se više ne vrate. Tako su oni obilazili prostore helenskog svijeta, ostrva i kopna o kojima danas govorimo baš zahvaljujući njima.

Poput Bašlara, Finci već na početku piše: „Možda je danas konačno došlo vrijeme da se pitanje subjekta potpuno prepusti psihologiji, njegove spoznajne moći epistemologiji i logici, a filozofska refleksija ponovo okrene svijetu i kozmosu, onome što sve uvjetuje, pa i subjekt koji se upušta u filozofiranje.“ Odakle, znači, filozofija kreće, gdje je sve ima, na koji se način javlja i odaziva. Bašlar koristi poeziju, kao što je koristi Finci, prvenstveno svoju poetsku misao, da pokuša proći krov lavirint mišljenja uopšte. Kako se začinje, odakle kreće, šta sve u sebi nosi? Zato se Bašlar drži temeljna četiri elementa koje su ustanovili predsokratovci. Poeziji više ne treba. Pritom za čitaoca Fincijeve knjige bitno je njegovo odbacivanje složenog filozofskog instrumentarija, stila i načina koji se stalno poziva na autoritete, na složene formulacije tako drage njemačkim filo-

zofima. U tome on je bliži Bertrandu Raselu koji je, da bi ga čitalac razumio, prošao kroz istoriju filozofije kao francuski beletrista. To zaista može samo onaj koji savršeno jasno vidi svijet koji opisuje.

Treba osjetiti taj ritam Fincijeva veza, između proze i poezije, eho dalekog filozofskog promišljanja (FOTO: Privatni album)

Finci piše: „Filozofija ne govori o meni, nego govori meni. Filozof može polaziti od sebe sama, čak nužno najprije mora raščistiti sa sobom samim, ali teži onome što je izvan i iznad njegove osobnosti. (...) Sa uvidom u mišljenja ranih mislilaca započinje studij filozofije. Ja im se ovdje evo vraćam nakon svih studija, nakon životnog iskustva filozofiranja, s golemom željom da o njima (i sebi) progovorim iz početka. Vraćam im se s osjećajem da naše ili barem moje ‘misaono djetinjstvo’ još uvijek traje.“

Da bi se govorilo o svijetu, davno je zaključeno da treba prvo definisati o čemu će se govoriti, kao što od nas, danas, kad se registrujemo na neki pretraživač, on traži da kažemo gdje smo i ko smo. Prije nego što se o bilo čemu govori, napisao je i Spinoza u naslovu svoje „Etike“ da će ona biti „geometrijskim redom izložena“, treba gotovo matematički definisati o čemu će se govoriti. Za mene, kao matematičara, temelj je uvijek ono što je Euklid nazvao Stoihea, Osnove, Temelji. Tako i u razmišljanju o svijetu treba i tako polazi Finci, razmatrajući dimenzije prostora i vremena u kojima se biće kreće i o čemu će razmišljati. A to je temelj i razmišljanja predsokratovskih mudraca, ili filozofa.

Finci: „Prvi filozof, Tales, sve razabra u jednom počelu. Sve je po jednom i na jednom sve je, na vodi. Iz nje život, na njoj zemlja na kojoj se život događa. To će počelo na različite načine biti iskazivano, a svaki put dokazivano isto: Jedno jest.“

Tales je vidio vodu kao prvo počelo, ono *Jedno* iz kojeg sve nastaje. On ne kaže da je to bilo prije svega, nego vidi vodu iz koje dolazi čovjek, dolazi mišljenje, dolazi, dakle svijet, koji je u tom čovjekovom mišljenju jedno, uključujući i to mišljenje. Finci o tome govori kao što se stvara tkanje, vez, ono ide i ide, samo za sebe ali sa svim. Finci pusti riječi, neka progovori iz njega pjesnik, mitska jezička tkalja. I to mi prija kao čitaocu i ljubitelju poezije i mudrosti. Finci vidi razvoj iz tog Jednog gotovo Šopenhauerovski, navodeći svoju misao i viđenje o tom razvoju: „ljudska želja stvara monstruma koji će ljude dokrajčiti“. Da podvučem, „ljudska želja“. Opaka je, naopaka.

Potom slijede mudraci: Anaksimander, Pitagora, Pitagora, pa Heraklit, sve nevjerovatni mislioci, koji su stvarali škole, imali učenike, sljedbenike, sve do danas, kada više inspirišu pjesnike i tumače poezije nego same filozofe. Ja se moram, kao matematičar, osvrnuti samo na moć Pitagore, uvodeći metemsihozu, veličanstvo broja, razmjere, logike. Mnogo i premnogo.

Ksenofan uvodi Boga, kao tvorca svega, uključujući i čovjeka, kojem ne slični. To mi je oduvijek bilo blisko, čovjek je otkrio Boga, on je u određenim pojavama, stvarima, bićima, vidio Boga, crtao ga po stijenama, dok još nije imao pismo, možda ni neki veliki rječnik. Finci piše, jednostavno i superiorno: „U sve je Ksenofan sumnjao, mislio da je ljudima samo nagađanje dano, ali je imao čvrstu vjeru u Boga, jer je jedan i vječan, u obliku kugle, nerođen i ne nalikuju na čovjeka.“

Čovjek će potom razdijeliti božiju vlast i moć, stvoriti i niz manjih bogova, da pomiri to svoje drevno atavističko vjerovanje. Samim tim Bog je vječan, dok je čovjek propadljiv, jer se rađa. Podijelivši vlast Bogova, čovjek je pokušao da skine odgovornost za događaje i svoj život sa sebe i prebaci na Bogove. Elejska domišljatost. Zar to i danas ne čine ljudima kojima gospodare razne crkve, vjere i običaji? Čovjek je za eleičane, kao što je naučavao Parmenid, misleće biće, jer osjetila varaju. Zato treba ispitivati prirodu, propitivati sve što se u njoj događa. To je umovanje koje će naš Pelagić nazvati „Umovanje zdravog razuma“. A to je bila i ostala najveća uvreda institucionalne vjere. Zbog toga je na Vračaru upriličena i logorska vatra na kojoj je gorjela Pelagićeva knjiga, a visoki sveštenici činodejstvovali.

Potom slijedi Parmenid, koji je prvi jasno govorio o bitku i nebitku, o ljudskoj uznemirenosti oko toga nebitka, jer šta onda sa čovjekom. Parmenid je zato uveo i pojam bivanje. Sjetimo se odmah strašne dileme u Gilgamešu, kada se pita:

„Zar je umro moj prijatelj Enkidu...“? On prenosi smrt prijatelja i na svoju buduću smrt. Tu nastaje hiljadugodišnje trgovanje smrću.

Zenon i njegove aporije. Finci navodi: „Povjesničari filozofije Zenona smatraju i začetnikom dijalektike, a rješenje njegovih zagonetki i nedoumica (aporija) početkom znanja.“ Tim će se kasnije baviti veliki njemački matematičar Vajerštras, ali i Dedekind. To je bilo pronalaženje iracionalnog, bar što se brojeva tiče. Možeš ih konstruisati, kako su Grci radili, ali ne možeš reći koji je to broj, što je protivno pitagorejcima, ali i mnogima poslije njih. Kao čuveni broj *pi*, ili, prosto, drugi korijen iz 2. Zenon je svojim djelom vječan. Zato Finci piše: „Oko imena tiranina povjesničari se ne slažu, nije precizno upamćeno koji je to bio, nema ga se po čemu sjetiti, ali mnogi školovani ljudi pamte da je Zenon smrću platio svoju nepokolebivu vjeru u slobodu, u koju je spadala i misaona sloboda, pa ni pred prijetnjom smrti od svojih misaonih i etičkih stajališta nije odustao, s njima u smrt otišao. Po pravdi je ime tiranina zaboravljeno, a filozofovo po njegovoj umnosti i časnosti upamćeno.“

Empedoklo iz Agrigenta na Siciliji (490-430) rodonačelnik je teorije elemenata (počela). Bio sam u Agrigentu, 1987. godine, mislio na Empedokla i njegove elemente, vodu, vatru, vazduh i zemlju, njegova počela toliko draga pjesnicima, tako da su zavela velikog ljubitelja poezije, epistemologa Bašlara. I Empedokle je bio i praktičar, ljekar, ali i pisac tragedija. U svom vremenu bio je u vrhu onih koji su bili znani i cijenjeni. Izvrsno ga pozicionira Finci, tog čovjeka koji je skočio u vulkan, vjerujući u reinkarnaciju ili metempsihozu. Još dodaje Finci o njegovoj usamljenosti, kao da piše o sebi i svim ljudima od duha, naročito pjesnicima: „Kažu i da je time što je govorio da je skitač zapravo rekao da smo svi iseljenici, stranci i prognanici, da duša ide u progonstvo i luta po odlukama i zakonima božjim. Ne čudi me što se Empedoklo u zrelih godinama pretvorio u samotnika: znanjem i mudrošću oboružani vječnom istinom ovlada, ne brine mnogo o dnevnim događajima, a do razgovora s neupućenima mnogo ne drži, draža mu osama i tiha razmišljanja. Sve što navedoh dokazuje da je Empedoklo svoj vlastiti daimon bio.“

Ovim rečenicama Finci je situirao i svoju poziciju u svijetu, svoje seobe, napuštajući rodno Sarajevo, i nalazeći mir u Londonu gdje stvara nevjerovatno obimno i bitno djelo. Ali ne miruje, nego putuje, stvara, izlaže svoje poglede, objavljuje u mnogim zemljama i gradovima svoje knjige.

Moć četiri elementa, fascinacija koja ne jenjava kroz stoljeća, evo je do nas, pa Finci s pravom piše, jer je i sam pjesnik: „sveti spisi nada istinskih vjernika i lijepe riječi pjesnika obećavali da će zemlju naslijediti ljudi blage čudi i tako će jednom biti, jer će je samo oni čuvati svoje joj plodove darivati dobrotom je posijati za sinove i kćeri za sva živa i neživa bića za sve što je zemlja brinuti“. Treba osjetiti taj ritam Fincijeva veza, između proze i poezije, eho dalekog filozofskog promišljanja. Fincijev stil je zarazan, unutrašnja motorika rečenog, to nizanje riječi često bez interpunkcije, ali i sa njom, slijedi osjećajnost novog vremena, u kome, kako reče mudri Solomon (ako je on to rekao, ili kasnije Borhes, ili Finci), ništa novoga pod suncem. Da, riječ je o čovjeku, ne o njegovim pomagalima, nego o njegovom umu. Zato je „Prvo, bitno“, knjiga koju svaka generacija, svaka epoha, piše na svoj način.

Tako Finci piše o Epikuru, bez koga pjesnik naprosto ne može: „Spominjem dakle Epikura i njegovu filozofiju sreće, jer mi je takva misao oduvijek bila prihvatljiva i po samoj sebi razumljiva. Sreća je sreća činjenja i bivanja - to je poruka životnog entuzijazma. A kada bi i mene sada netko upitao o tome što je sreća, rekao bih da je samo jedno veselje veliko, samo jedno najveće: slavlje života. Sreća je dar života. Zadovoljstvo životom. Što čovjek kroz više nepravdi, nesreća i teškoća prođe, sreća mu je sve značajnija. Ona nije tek neki pojedinačni, više ili manje slučajni događaj, nego načelo, osobno stajalište koje život učini lijepim i smislenim. A da bi se dosegla i ostvarila ne treba mnogo. Koji je ostvari može potvrditi da je takvo postignuće najviše o njemu ovisilo.“

Bašlarov prostor, njegov „izgubljeni“ raj, ono što se traži. Koji je put pravi? Onaj koji propovijeda skromnost do asketizma, odnosno odsustva želja, jer želje kvare sreću? To je pitanje na koje svaka generacija traži svoj odgovor. Danas je to zabava, beskraj zabave, pornografija itd. Finci to razvija na svoj način, posmatrajući sebe, svoj odnos prema sreći, između činjenja i nečinjenja, želja i ravnodušnosti. Otvarajući sebe on čitaocu podastire prostor propitivanja, koji ne može ostati prostor ravnodušnosti, mirenja sa svim, podnošenja nepravde...

Svoje životno načelo sažeo je Finci u tri stiha:

*Raduje se i sve će ti se radovati
Pjevaj, i sve će te pjevati
Voli, i ljubav će te naći*

Svoje kratko putovanje kroz meandre pred-sokratovaca, uz pomoć Predraga Fincija, čija će se knjiga, „Prvo, bitno“, čitati i o njoj će se govoriti u

najširim mogućim krugovima, završavam pjesmom posvećenom toj knjizi i njenom tvorcu. Mislim da je to pravi način izražavanja zahvalnosti za izvrsnu literaturu.

FINCIJEVA LUČA – PRVO, BITNO

*Misao je zavodljiva, krupnih očiju,
Nježnog dodira, osjetljiva na zvukove,
Što se poput piljaka promeću, prevrću,
Kroz vazduh, gdje nema sjena,
Da bi sve spalila munja, onoga
Prvog bitnog, bez kojeg nema ničega
I kada ti se čini da ima, da je sve puno,
Dok se ne zamisliš, ponovo zamisliš
Jesam li zalutao, tražim li sebe
Na svim tim raskrsnicama, gdje me
Pitanja čekaju, strpljiva, stalna,
Kojima ispisuješ svoju vječnost,
S precima iz sna, koji postoji i postoji.*

Lupiga.com, 20. prosinca 2021.

Lupiga

Korist filozofije

Predrag Finci

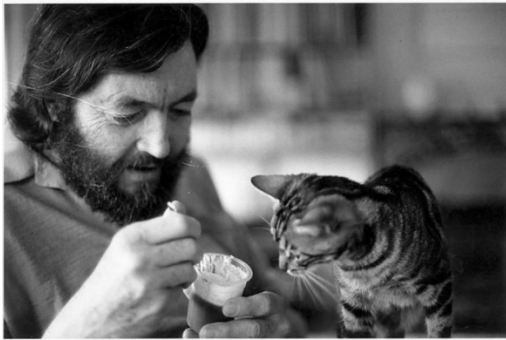
O književnosti i piscima: Više od života

Ovo je knjiga o književnosti i piscima. Priča o njima. Izdavačka kuća Art Rabić iz Sarajeva ju je objavila 2018. godine. Naslov knjige posudih od onih nekadašnjih, strogih pisaca udžbenika, priručnika i književnih pregleda, od onih ozbiljnih, uvažavanih profesora i marljivih teoretičara koji su sve znali, pa i što je književnost i koji su pisci dobri, a i koji nisu. Ja međutim ne pišem takvu knjigu. Ne pravim učene analize, ne iznosim mudre tvrdnje, ne poduzimam sistematska istraživanja života i djela pisaca. Ne bih to htio. Nego bih samo da redam, svoje nabrajam, pričam i u svom pripovijedanju ideja iznosim kako mislim da jest i što mislim da bi književnost mogla biti“. A Hrvoje Jurić o knjizi veli: „A tu je i poglavlje ‘Katalog, moj’, što je najzanimljiviji, a možda i najbolji dio ove knjige. I najopsežniji je, a vjerojatno i centralni. Skoro bih se kladio da je autorova prvotna namjera bila objaviti samo taj osobni katalog pisaca i knjiga, ali mu se učinilo da je to premalo ili krnje, pa je ‘tek tako’, jer mu pisanje ide od ruke, napisao još nekoliko stotina stranica da „podeblja“ i uokviri ‘Katalog. U tom poglavlju, bez namjere da pravi neki konačni, kanonski popis važnih i nezaobilaznih pisaca i djela – štoviše, usprkos takvoj namjeri – Finci nas obavještava o mnogome i različitome iz svijeta književnosti, filtriranog kroz njegovo vlastito čitalačko i životno iskustvo“.

Conrad, Joseph

Svjetski pisac. Rodio se u Poljskoj. Bio pomorac, dvadeset godina putovao, postao kapetan broda, a onda se posvetio pisanju. Putovanje je česta tema njegovih djela, od kojih je vjerojatno najpoznatije *Srce tame*, koje jedni interpretiraju kao kolonijalno putovanje u središte „crnog kontinenta“, drugi kao istraživanje mraka ljudske duše, treći kao sliku ljudskog bivanja. Conrad je od djetinjstva govorio francuski, bez greške, čak bez akcenta, jedno vrijeme mislio da piše na tom jeziku. I engleski je znao dobro, premda ga je naučio tek sa dvadeset godina, pa neki engleski „teoretičari književnosti“, koji ponekad ne znaju (dobro) ni jedan drugi jezik osim engleskog, kritiziraju Conradovo znanje engleskog (imperializam iskazan u lingvističkom obliku: samo je naš jezik dovoljno dobar, zato to mora biti

vladajući jezik, koji svi drugi s radošću govore, a to je ipak samo naš jezik, koji jedino mi znamo), a posebno ih iritira što je ovaj stranac na njihovom jeziku napisao sva svoja poznata djela, kakva oni nikada ne bi mogli napisati na svom jeziku. Pitanje je zapravo ovo: zašto taj Poljak nikada nije pisao na svom prvom jeziku, koji se obično naziva „materinjim“? Mnogi povjesničari književnosti misle da su razlozi bili financijske prirode, neki vele da se Conrad u engleskom osjećao slobodnijim nego u drugim jezicima koje je znao, a možda je odgovor u onoj prvoj konstataciji: Conrad je od početka svoje spisateljske karijere htio postati svjetski pisac. A to je mogao biti samo u engleskom, u jeziku moreplovaca i osvajača. Književnost na drugim jezicima zasigurno ima manje uspjeha na svjetskom tržištu, mnogo manje publike, mnogo manje slave. Mnogo manje se na tom jeziku može oploviti, s manje ljudi sporazumjeti.

Cortázar, Julio

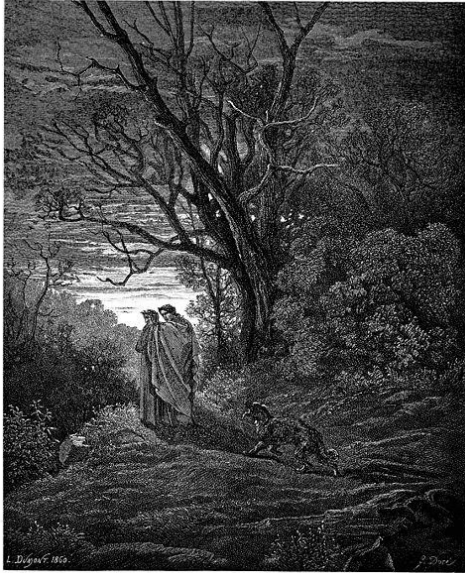
Gledao sam dva filma koji su rađeni po motivima njegovih priča, oba mi se svidjela, i Antonionijev *Blow Up* i Godardov *Vikend*, ali mi je ipak mnogo značajnije ono što je bilo i ostalo u tekstu. Jednom sam, uskoro ću reći i kada, pročitao Cortázarovu priču o malim meksičkim „ribama koje hodaju“, čovjekolikim amfibijama, aksotolima. Njih pripovjedač ove priče otkriva slučajno, u mjesnom akvariju, onda postaje tim stvorenjima opsjednut, danima ih promatra, misli o njima, pa u svojoj fasciniranosti ovim sićušnim bićima i ne primijeti da se preobrazio u jedno od njih i da aksotolli zapravo misle o njemu, pišu priču o piscu ove priče. Jesam li to dobro prepričao? Pisac gleda u amfibiju, misli da je opisuje, a amfibija postaje pisac, opisuje ga. Kada dovrših čitanje najednom povjerovah, još više: osjetih, da je književnost više istinita od života i da je tamo, u tekstu, istinski život, čiji nas junaci vide onakvima kakvi jesmo, kao junake njihove imaginacije, kao privid i u tom prividu izgubljena stvorenja. A bilo je to ovako: pošao sam vlakom na jug Srbije, kupio u Beogradu *Tajno oružje*, čitao u kupeu druge klase

Cortázarove priče, ova druga po redu me zaprepasti, i onda shvatih da me svi putnicu sa svojim kapama, brkovima, umašćenim prstima, pilećim batacima i do pola ispijenim bocama piva gledaju kao u čudu, kao neko sitno bizarno stvorenje koja se, šćućureno u kutu sjedišta pretvorilo u čitatelja, a ja iz goleme daljine vidio da su oni samo amfibije, koje putuju drugom klasom, gledao ih bez riječi, u čudu.

Čehov, Anton Pavlovič

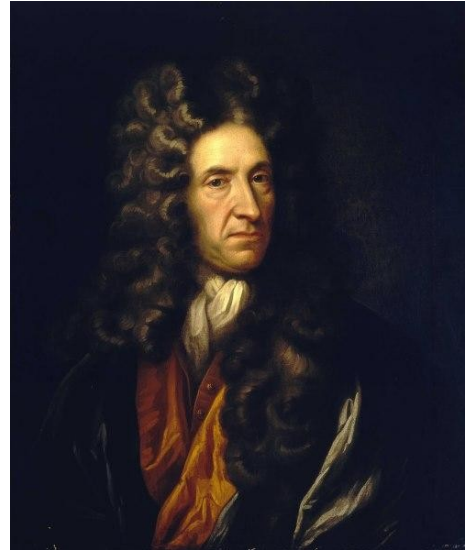
Mislio je da je njegova scenska priča *Tri sestre* komedija, vodvilj, s takvom je namjerom pisao, tako je on svoj tekst *čitao*, pa se na prvoj probi u moskovskom teatru začudio kada je vidio da sve glumice uzdišu, s osjećajem bola kazuju njegov tekst. Pa to je bilo pravljenje šege od razmaženih sestara i njihovih prenemaganja, što je tu nejasno, što tu može biti tužno? No, izgleda da su glumice, a i slavni Stanislavski, koji je predstavu režirao, kasnije i mnoge druge osobe, sve koje su bile u publici ovih igrokaza, shvatile, vidjele *Tri sestre* kao dramu ovih sestara, možda u tome vidjeli i svoju situaciju kao tragičnu i od tada nitko i ne pomišlja da je tekst Čehova nešto drugo nego drama, dramatična, mnogo tužna priča. Na djelu su bila različita čitanja i viđenja *Tri sestre*. Otud i jedno pitanje: koja je prava interpretacija djela, koji je pravi smisao djela. Je li to onaj koji mu je namijenio autor, ili ono što misli njegova publika da je u njegovom djelu? I je li djelo završeno tek kada je o njemu rekla svoju riječ kritika i njegova publika, je li zapravo djelo njegova interpretacija, način kako je ono shvaćeno? Ili su *Tri sestre* ipak komedija? A možda, ponajprije, i komedija i tragedija, zato što djela velikog Čehova spadaju u ona izuzetno rijetka, kakva bi trebao stvarati genijalni umjetnik, onaj kojeg je nakon duge noći, u svitanje, Sokrat opisao kao pravog pjesnika, kakvog u njegovo doba još nije bilo, kao pjesnika čija je tragedije istodobno i komedija (Platon, *Gozba*, 223 i d.). A kada se takav desi, ne znamo baš najbolje je li njegovo djelo ovo ili ono, ne znamo jer je i jedni i drugo. Kao *Tri sestre* A. P. Čehova.

Dante, Alighieri

Božanska komedija je pjesnička Odiseja. Filozofsko-teološki sistem u pjesničkom obliku ili pjesnička summa svekolikog bivanja i slika samog kozmosa. Mudrost, ljepota i vjera u jednom. Danteova i poetska Biblija, prvo veliko djelo napisano na talijanskom, na pjesnikovom lokalnom dijalektu, na narodnim jezicima koji su od tog doba ponekad nazivali „Danteovim jezikom“. Dante je nazvao svoje djelo *Komedijom*, jer za razliku od tragedije ima sretno razrješenje i svršetak, a ovo pjesničko remek-djelo drugi veliki pjesnik i pisac, autor čuvenog *Dekameron* Boccaccio, imenova *Božanskom*. Cijela *Božanska komedija* je putovanje, vođeno ljubavlju i vjerom, niz divnih, dojmljivih slika iza kojih progovara aristotelovska, racionalistička filozofija uzvišenog reda (koja je očigleda i u kompoziciji djela, u njegovoj strukturi, koja korespondira sa biblijskom i pitagorejskom idejom savršenog broja), predstava pravičnosti i morala, a također i priča o vlastitom pjesnikovom dobu, o njegovim tamnim šumama, o iskušenjima, o ljubavi, dobru, ljepoti i višim ciljevima. Ovo pjesničko putovanje je traženje izgubljene ljubavi i samog Boga, traženje koje okončava putnikovim nalaženjem sebe sama. Za mnoge je *Božanska komedija* bila i ostala suviše zahtjevno, teško djelo. U našim krajevima je ovo veliko djelo bilo najviše poznato po tome što ga je pred spavanje svaku noć čitao dotur Luigi u televizijskoj seriji *Malo misto* Miljenka Smojea. Knjigu je pročitao i Hamo. Od drugih koje sam poznao: poneki, ponešto. Čitatelji (danas sve rjeđi) ponekad spomenu *Raj*, ponekad i *Čistilište*, ali najčešće *Pakao*, a tada samo istrgnuti stih iz trećeg pjevanja o ostavljanju svake nade, što je daleko od punog, potpunog smisla ovog djela. Pjesnici i oni skloni

poeziji misle da je Danteova *Božanska komedija* opis pjesnikova života i muke poetike, pa govore o *Paklu*, više pragmatični da je to stvarna slika života, pa slave *Raj*, misle da je baš njima namijenjen, a oni skroz pribrani da je to slika pjesničkog kaosa, iz kojeg nikako da se izbave, pa ukazuju na *Čistilište*. Svi zajedno su obuhvaćeni nazivom *Komedija*, koja u mnogim slučajevima nije božanska.

Defoe, Daniel

Bio je trgovac, pisac, špijun, putnik, pustolov. Smatraju ga jednim od prvih pisaca romana. Napisao je mnoga djela, a njegov *Robinson Crusoe* postade jedno od najviše prevedenih djela u povijesti. Sam pisac nije znao da je to što piše roman. Jednostavno je opisao doživljaje preživjelog brodolomca, pokazao kolika može biti ljudska samoća, stvorio cijeli svijet samovanja, potvrdio vjeru u ljudski individualizam i graditeljske sposobnosti i tako barem malo doprinio pionirskom duhu graditelja i osvajača, poduzetnika i nesalomljivih avanturista, snu o „povratku prirodi“ i „izgubljenom raju“, a i slavi kolonijalnih osvajanja i vjeri u superiornost bijelog čovjeka. Ovo štivo se obično preporučivalo djeci u skraćenom, pojednostavljenom izdanju, starijima je uglavnom ta priča bila dosadna, ali je junak ipak postao simbol, koji je pokrивao mnogo šire značenje nego što je to njegov autor mogao i zamisliti. Čak se s otoka preselio u gradsku sredinu i postao opis svakoga koji se odlučio na samotnu borbu za svoj vlastiti svijet i djelo, postao simboličko ime mnogih otuđenih junaka urbane sredine. U tom smislu je knjiga *Robinson Crusoe* i slika samog pisca, Defoea, a i bilo kojeg drugog. Uostalom, u prvom izdanju ove knjige kao autor je bio potpisan on, *Robinson Crusoe*, a ne *Daniel*

Defoe, koji je, poradi svojih čestih sukoba sa svojim suvremenicima, po svoj prilici i od samoga sebe htio načiniti otok.

Dickens, Charles

Nazivaju ga „narodnim Shakespeareom“. Njegovo djelo je sprega društvenog i osobnog, rezultat svega što je iskusio. Pisao je i napisao knjige za svaki uzrast, od ganutljivih knjiga za djecu do knjiga o teškim vremenima, od tekstova punih nježnosti i optimizma do tekstova u kojima dominiraju tamni tonovi i nevjerica u ljudsko biće. Jedan je od onih velikih pisaca koji su bili „pisci za sviju“. Njegova djela danas strogi kritičari uglavnom smatraju pretjerano sentimentalnim, njegove likove tipiziranim i karikaturalnim, njegove opise ljudskih odnosa melodramskim, ali mu nitko ne može poricati majstorstvo u opisu osoba i mjesta (koja je, kao u slučaju kuće gospođe Havisham, učinio pravim „osobama“), a svaki predani čitatelj će s pažnjom pratiti njegovo lijepo razvijanje dramske radnje i poštovati njegova moralna stajališta, u kojima ideja pravičnosti ima centralno mjesto.

Danas Dickensova djela spadaju u velika, klasična djela. A bila su vrlo popularnim već u svoje doba, kako zbog piščevog realizma, tako i zbog piščevog humora, vještine u vođenju dijaloga i opisu karaktera, moralnih nazora i brige o društvenoj pravdi. Počiva li ta ideja pravde u moralno nužnom ljudskom osjećaju empatije ili ovaj svijet više nema osjećaja za patnje i stradanja drugih? Dickensov golemi opus je pravo mjesto da se o tome upitam, pa ga zato ne treba olako svrstavati u pisca „davnih vremena“, jer je mnogo još nepravde u svim slojevima društva, i u njegovoj domovini, u kojoj sada i sam živim, a još više u onim zemljama koje su bile nekadašnje kolonije ili relativno nedavno izborile svoju slobodu. Od djetinjstva mi je bilo žao malog Olivera kada mora moliti za hranu. A i sada je mnogo slične djece svuda u svijetu. Prisjetih se jednog Dickensovog junaka, siromašak koji je poslije mnogo truda

savladao abecedu i onda se, kada je naučio čitati, upitao: „Isplati li se proći kroz tako mnogo muke da bi se saznalo tako malo“. Književnost ne može mnogo učiniti u svijetu, ni za svijet. Mnogo je muke, a malo užitka. Ali, i to „malo“ vrijedi. Meni vrijedi. Čak i kao onaj vapaj malog Olivera, koji je izazvao drhtaj u mnogom čitatelju Dickensovih djela, vapaj koji je i danas vapaj mnogih u svijetu.

Dickinson, Emily

Biti tako – tiha mila a potpuno pjesnikinja bila

Emily Dickinson je pjesnikinja samoće. Pravo je čudo da za nju znamo. Rano se povukla, jedva da je izlazila iz kuće, nije rado napuštala ni svoju sobu, nikakvih ljubavnih afera nije imala, nije se družila, s teškoćom s ljudima razgovarala, kontakte uglavnom održavala korespondencijom. Jedna od onih velikih, koji nisu ostavili puno tragova o svojim životima, zbunili sve koji su skloni biografskoj metodi, jer im je istinska biografija njihovo djelo. Emily Dickinson je objavila samo nekoliko pjesama za života. Nije napravila izbor svojih pjesama, naprosto ih je sve ostavila, i loše i dobre i više nego dobre, kao da ih nitko ni pogledati neće. Njena poezija je doživjela prvo pravo izdanje tek mnogo godina iza njene smrti. Djelo koje je potpuno nastalo iz samoće. A u njenom poetskom djelu dominiraju dvije teme: smrt i vječnost. Kao da se za njih cijeli život spremala.

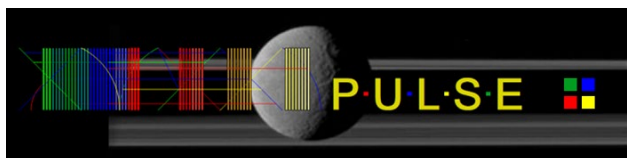
Doyle, Conan, sir Arthur

Postoje književni junaci koji su značajniji od svojih tvoraca. Conan Doyle je jedan od onih pisaca čiji je junak, detektiv Sherlock Holmes postao poznatiji od svog tvorca. Junak je čak

postao toliko popularan da ga je pisac, koji nikako nije bio zadovoljan zbog uspjeha njegovog junaka, jednom ubio, pa ga je na zahtjev uznemirene publike morao „oživjeti“. Conan Doyle je bio iz obitelji u kojoj su mnogi bili nadareni za umjetnost, sam je bio dobro obrazovan, jedno vrijeme radio kao liječnik, napisao mnoge knjige različitih žanrova, a one o njegovom Sherlocku Holmesu učiniše ga bogatim i slavnim. Pisac je mnogo više držao do nekih drugih svojih knjiga, ali ga njegova publika odredi i opisa kao pisca. Njegov Holmes je postao sinonim za detektiva. Znao sam za njega prije nego što sam pročitao i jednu priču o njemu i njegovim podvizima. Sherlock Holmes je još uvijek slavan. Odavno ima svoj muzej u Londonu. Čak mu još uvijek i pišu: prije koju godinu mu je pisao jedan američki policajac, mjesni šerif, moli ga da razriješi neki teški slučaj u njegovom kraju, on je ipak najbolji detektiv svih vremena!

Možda je taj nedovoljno obaviješteni šerif barem donekle u pravu: mnogobrojne adaptacije Doylovog štiva Holmesu dodaju stalno nove karakteristike, čak je i rečenica „To je jednostavno, moj dragi Watson!“ (*This is elementary my dear Watson!*) izum jednog od interpretatora lika čuvenog detektiva, a ne pisca, pa se ovaj detektiv sve više obogaćuje, „raste“, još je u punoj snazi, stalno se mijenja, iznenađuje novim idejama, svojim karakternim osobinama i navikama, a u zadnje vrijeme se i drogira mnogo više nego ranije. Zato se ne zna ni što će ovaj pametni detektiv ubuduće biti, kako će se u sljedećem pojavljivanju ponašati, a ni kako će na kraju završiti.

Predrag Finci

Katalog, moj

Mnogo sam čitao. Mnogo i zaboravio. A one što i koje upamtih zbog nečega mi je vrijedilo upamtiti, kao što je možda one druge trebalo zaboravit. Pa od knjiga koje stigoh pročitati meni drage, najdraže ovdje nabrojah. Ne navodim ni jedno djelo mojih osobnih prijatelja i poznanika, iz straha da ne budem prestrog, a i iz straha da ne budem suviše popustljiv, jer se bojim da bih u takvom odabiru nekoga nepravedno mogao izostaviti, a u ocjenama, i pozitivnim i negativnim, biti uvijek subjektivan. O njima ću drugom prilikom. Zato ću ovdje samo o nekoliko naših pisaca, koji imaju ugled i u zemlji u kojoj sada živim, a ponajviše o klasicima i „stranim piscima“.

Svaki pisac piše o onome što je najviše njegovo. Svako djelo Drugog na svoj način shvaća, nada se ispravno, najbolje, ali nužno i svoje u tuđem djelu čita. Svaki stvaralaštvom zaneseni pisac misli da je njegovo djelo isto što i život. Svaki svoje djelo smatra nužnim, istinskim prinosom velikoj knjižnici svijeta. A život uvijek proširuje ovaj katalog, nanovo u njega nova djela upisuje. Tako je i u ovom, koji sam sastavio. Zato neka i smjerni čitatelj odmah doda djelo koje mu je na pameti, odobravam i pozdravljam.

Mnoge dane provedoh u knjižnicama. Mnoge sam knjige čitao, neke samo listao, ponekad prolazio pored dugih redova knjiga, kao pored neke terakota vojske od slova, silne armije u kojoj mnogim borcima ni imena nisam znao, a neke od knjiga mi postale bliske, pa bi im se u ponovnom susretu obradovao kao starom znancu. Ponekad bih pomislio (a i to nam je pokazao i dokazao Borges): ima na svijetu suvišnih ljudi, ali nema suvišnih knjiga. Svaka, čak i najgora nečemu nas može naučiti, negdje uputiti i barem njenom autoru nešto znači. Mogao bih, doduše, izdvojiti i samo nekoliko autora: Homer, Shakespeare, Cervantes, Dante, Flaubert, Tolstoj, Dostojevski, Dickens, Kafka, Eliot, Borges... Ali, onda bih mnoge meni drage i mnogima značajne zanemario. A i kada bih pobrojao sve kojih se mogu sjetiti, opet bih nekog izostavio, ili što ga se nisam sjetio, ili zato što ga još nisam čitao. Zato dakle navodim samo neka od djela koja me se dojmise, samo sto dvadeset i tri (123) takva, pa još jedno, pa još jedno, lako bi ih moglo biti 1234, možda bi potpun spisak bio tek kada bih mogao nabrojiti 12.345 i više od toga, i više, jer je priča o pričama beskonačna priča i zbir svih priča, a tim pričama, evo, pridodajem i svoju priču o kazivanom i napisanom, o epskom i poetskom, o proznom i dramskom, o književnosti,

priču o tome što sve književnost može biti, pravim svoju selekciju, iznosim svoje dojmove bez prepričavanja sadržaja djela i navođenja svih onih podataka kakve čitatelj može naći u svakoj boljoj enciklopediji ili na poleđini knjige. Ovi moji kratki tekstovi su samo skice, dojmovi, ono što o meni dragim piscima ili njihovim knjigama ispisah na margini, moje osobne bilješke, oznake u mom katalogu.

XXZ Magazin

Tekstovi o književnosti na portalu P.U.L.S.E
D.O.M.I.N.E, Književnost, O književnosti i piscima, Predrag Finci.

Rezultati 68. nagradnog konkursa SJOS za 2024. godinu

Žiri Saveza jevrejskih opština Srbije održao je Zoom sastanak 04. decembra 2024. godine na kome se odlučivalo o izboru nagrađenih radova sa 68. nagradnog konkursa Saveza za radove sa jevrejskom temom, za 2024. godinu. Žiri su činili: prof. dr Milan Ristović, istoričar, dr Slobodanka Peković, istoričarka književnosti i Vladimir Arsenić, magistar komparativne književnosti i bibliotekarstva.

Žiri je konstatovao sledeće:

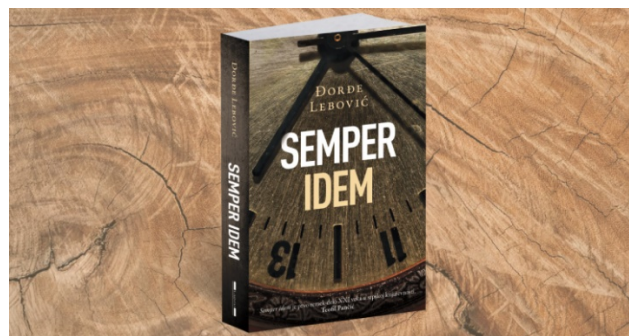
- **Prva nagrada „Ženi Lebl“** – dodeljena je za rad pod naslovom:
SVEDOČENJE O HOLOKAUSTU:
PREDNOSTI I GRANICE,
autorka Anna Maria Grünfelder, iz Zagreba.
- **Druga nagrada** dodeljena je za rad pod naslovom:
SMRT I ŽIVOT U KUTIJI 183,
autor Vladimir Todorović, iz Novog Sada.
- **Treća nagrada** dodeljena je za rad pod naslovom:
ALFRED DIJAMANTŠTAJN (1896-1942) –
BIOGRAFIJA ŽRTVE HOLOKAUSTA,
autor dr Miloš Damjanović, iz Kosovske Mitrovice.
- **Nagrada OTKUP** dodeljena je za rad:
VIKTOR I ILONA I NIŠTA,
autor Vladimir Todorović, iz Novog Sada.

Beograd, 04.12.2024.

Vojislav Karanović

Dejan Mihailović o romanu „Semper idem“ Đorđa Lebovića

Dejan Mihailović, pisac, urednik i književni prevodilac, govori o tome kako je otkrio delo Đorđa Lebovića „Semper idem“, šta mu se u toj knjizi dopalo i zašto se ovom delu često vraća. „Semper idem“ predstavlja testamentarno delo pisca Đorđa Lebovića (1928–2004) o kom je Mihailović govorio u emisiji „Moja knjiga“, emisiji o knjigama i čitanju, o književnosti, umetnosti i stvaralaštvu.

U njemu je autor izneo sećanja na vlastito dečinstvo, provedeno u Somboru, ali i na traumatično iskustvo stečeno u logoru Aušvic, gde je kao sasvim mlad bio zatočen. Pogled iz dečje perspektive, slike sećanja u kojima se mešaju prizori nevinosti i senka sveprisutnog zla, kao i težina egzistencijalnih pitanja u delu postavljenih, daju knjizi „Semper idem“ poseban kvalitet. Đorđe Lebović se bavio novinarstvom, pisao je scenarija, pozorišne, televizijske i radio-drame. Zajedno s Aleksandrom Obrenovićem napisao je dramu „Nebeski odred“, koja je nagrađena na Sterijinom pozorju.

O ovom svom delu, i njegovom naslovu, sam autor je rekao: „Natpis 'Semper idem' stoji iznad portala evangelističke crkve u Somboru i znači: uvek isto. U crkvu sam išao sa bakom Švabicom i od nje saznao da je u ovom našem svetu Zlo uvek isto. Od tada se profesionalno bavim pisanjem, a amaterski i pasionirano jurim Satanu da ga skratim za glavu. Odlučio sam da pišem jedne avgustovske večeri 1990. godine u Rovinju...“ Đorđe Lebović je u ratu izgubio četrdeset članova svoje porodice, a sam je kao četrnaestogodišnjak osetio pakao koncentracionog logora Aušvic. Delo „Semper

idem“ predstavlja potresno svedočanstvo o ljudskom zlu, o „ljudima u paklu i paklu u ljudima“ – kako glasi naslov prve Lebovićeve objavljene priče – i o pokušajima da se uprkos svemu očuva vera u osnovne ljudske vrednosti.

Dejan Mihailović do sada je objavio dve zbirke priča, jedan roman i „Leksikon vizantijske književnosti“. Bio je dugo godina urednik u izdavačkoj kući Prosveta, a poslednjih devet godina radi kao urednik u izdavačkoj kući Laguna. Prevodi sa ruskog i engleskog. Prevodio je, između ostalog, dela Danila Harmsa, Varlama Šalamova, Ivana Bunjina, Borisa Akunjina, Marka Aldanova, Edgara Alana Poa, Semjuela Beketa, Vilijama Blejka...

Ceo razgovor poslušajte [ovde](#).

Autor i voditelj emisije: Vojislav Karanović
RTS. 3.12.2024.

Laguna 2024.

„Posle sjajnog, uzbudljivog i potresnog autobiografskog romana *Semper idem* objavljenog posthumno, sada smo dobili još jednu izuzetnu i dramatičnu ispovest pisanu u obliku dijaloga, razgovor između Đorđa Lebovića i njegove supruge, glumice Zlate Lebović. Iz ovog razgovora možemo saznati mnogo nepoznatih detalja o Lebovićevoj porodici, njegovom odrastanju, ali takođe i o užasima u jednom od najstrašnijih logora smrti, o tome kako su nastale njegove antologijske drame i priče, priče o životu i smrti, o dobru i zlu, sve ispričane bez patetike, bez apstrakcija, duboko životne, neporecivo istinite. Zlata Lebović je umnogome zaslužna za ovaj potpuni i uzbudljivi portret Đorđa Lebovića. Postavljala je prava pitanja, kao obavešteni poznavalac, životni saputnik, ravnopravni sagovornik, mnogo više od običnog hroničara, neko ko je sa Đorđem vezao svoj život, svoja uverenja, svoju ljubav.

Dragocena, vredna knjiga koja doprinosi da se još bolje razume ukupno delo Đorđa Lebovića. Knjiga koja opominje na tragične ljudske sudbine u 'mračnim vremenima', vremenima koja dođu i prođu, ali se uvek mogu vratiti.“

FILIP DAVID

Radivoje Davidović

Od Vajsa do Vinavera *Ulice beogradskih Jevreja*

Kao istraživač Jevrejskog istorijskog muzeja objavio sam novu knjigu o znamenitim ličnostima jevrejskog porekla koji su živeli u Beogradu. Reč je o drugom dopunjenom izdanju knjige „Od Daviča do Čelebonovića - ulice beogradskih Jevreja“. Za razliku od prvog izdanja, u kojoj je bilo 17 ličnosti po kojima su nazvane ulice glavnog grada Srbije, u novoj knjizi našlo se njih 36 izabranih Odlukom Skupštine grada Beograda odnosno Komisije za spomenike i nazive ulica, a na predlog ustanova i pojedinaca.

Iz sadržaja knjige odmah se uočava da takoreći nije bilo oblasti u kulturi, politici, ekonomiji u kojoj javni radnici jevrejskog porekla nisu bili prisutni i ostavili neizbrisivi trag svako u svojoj sferi delovanja. Srpska kultura teško se može zamisliti bez imena kao što su: Oskar Davičo, Stanislav Vinaver, Geca Kon, Danilo Kiš, Nandor Glid, Enriko Josif, Eugen Verber, Miša Blam, Eli Finci, Aleksa i Marko Čelebonović, Bora Baruh, Hugo Klajn, i mnogih drugih.

U uvodnom delu knjige autor opisuje nastanak beogradskih ulica i prati njihov razvoj do današnjih dana s naglaskom na jevrejske nazive. Najviše ih je bilo na Dorćolu, ali više ne postoje: Mojsijeva, Izrailjeva, Davidova, Avramova i novijeg datuma: Pavla Papa, Mandilova, Naftali Demajo. Ulica Moše Pijade nalazila se na više lokacija na teritoriji Beograda. Promenom gradskih vlasti došlo je do njenog preimenovanja ali je ipak „opstala“ i danas se može naći na 12 mesta u 17 beogradskih opština. Od 17. veka postoji ulica pod nazivom Jevrejska (Italijanski plan grada, 1695) sa pravcem kakav ima i danas. U toku svojeg postojanja samo je jednom menjala naziv (1943) kada je nazvana Dorćolska da bi joj 1954. godine vraćen prvobitni naziv.

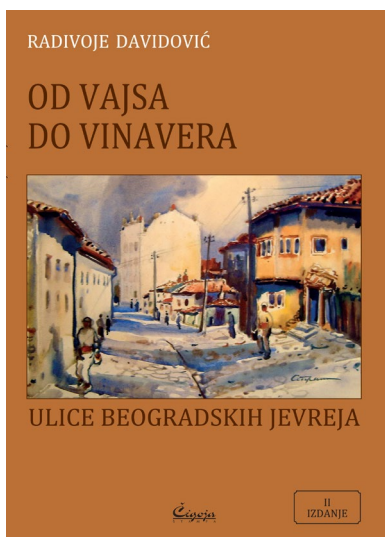
Među druge zanimljivosti, manje poznate široj javnosti, je podatak o jevrejskom poreklu Georgija Ostrogorskog i Arčibalda Rajsja koji su takođe u jednom periodu živeli u Beogradu. Autor, što se retko sreće u knjigama, zamera onima koji su postavljali table sa imenima ulica kako nisu vodili računa o tačnim imenima (slučaj sa ulicom Eugena Verbera u Bariču) i velikoj grešci sa dodelom pogrešnog imena Bele Rohel Frajnd umesto Rose Frojnd (Rahela Ferari). Autor je istraživao biografije manje poznatih ličnosti široj javnosti i na taj način pružio čitaocima mogućnost da saznaju više o: Maksu Kalmiću, Nikoli Balogu, Bencionu

Buliju, Avramu Vinaveru, Avramu Leviću i drugima koji su dobili svoju ulicu u Beogradu. Pored navedenih zanimljivosti još jedna privlači pažnju. Reč je o reprodukciji 17-te pronađene umetničke slike Leona Koena (iz likovne zbirke Jevrejskog istorijskog muzeja) „Pejzaž sa labudovima“. Do sada se verovalo da je 16 sačuvano od 64 koliko ih je bilo u zgradi Jevrejske opštine Beograd pre Drugog svetskog rata i kojima se izgubio svaki trag za vreme okupacije.

Knjiga ima 220 strana i ilustrovana je sa 173 fotografije i crteža među kojim je deo nazvan „Planovi ulica“ gde su prikazane sve ulice nazvane po znamenitim ličnostima jevrejskog porekla čije se biografije nalaze među koricama ove knjige. Na kraju, kao i u svim mojim knjigama, nalazi se spisak relevantne literature.

Štampanje knjige, zajedno sa prenumerantima, pomogla je Jevrejska kulturna i humanitarna fondacija „Sabitaj Buki Finci“.

Izdavač knjige je izdavačka kuća *Čigoja* iz Beograda.

No Rules

Nisu sve junakinje zaslužile empatiju

Razgovarali smo sa Draganom V. Todoreskov, autorkom knjige priča U čekaonicama: istorija ženskih mentalnih poremećaja, koja se ove godine našla u izboru za prestižnu nagradu „Stevan Sremac“.

NR: Najpre da te najavimo – pre svega kao teoretičarku i istoričarku književnosti, zaposlenu u Matici srpskoj, doktorku književnosti, renomiranu književnu kritičarku, i još puno toga... Da li bi se i sama ukratko predstavila za naše i tvoje čitaoce? Naučna oblast koja te najviše inspiriše i gde si se ostvarila, pa i konkretne teme magistarske i doktorske teze?

DVT: Otkako sam objavila knjigu *U čekaonicama* volim da naglasim da sam pre svega spisateljica, pa tek onda književna kritičarka. Što se tiče mog naučnog rada, za mene je parodija kao književna forma oduvek bila inspirativna, pa sam i magistrirala na temu *Parodija i parodijski postupci u tekstovima Jovana Sterije Popovića* (žao mi je što nisam obuhvatila i Stevana Sremca i Stanislava Vinavera). Judita Šalgo je takođe za mene bila veliki izazov. A iz poglavlja *Istočni greh* Nenada Mitrova objavljenog u romanu *Put u Birobidžan*, saznala sam više o Nenadu Mitrovu, čije sam sabrane pesme priredila. Jedan potpuno skrajnuti pesnik, Mitrov je, Jevrejin, invalid, izvršio samoubistvo nakon nekoliko ispitivanja fašističkih islednika u Novom Sadu koji su od njega tražili imena umetnika naklonjenih socijalizmu. Nije želeo da umre obeležen kao izdajica. Mislim da su me njegove pesme i život dirnuli do te mere da sam mu se posvetila i pokušaj da ga vratim u istoriju književnosti, da ga otrgnem od zaborava, smatram najvažnijim u svom naučno-tragalačkom radu.

NR: *Čekaonice* su tvoja prva knjiga – u književno-umetničkom stilu. Da li si imala neke uzore koji su joj prethodili? I kako si došla na ideju da napišeš baš jednu takvu knjigu: feminističku, žensku u najboljem smislu reči, neagresivno, a opet nedvosmisleno angažovanu?

DVT: Moj najveći uzor bio je Martin McDonagh – irski reditelj i dramski pisac, koji se u svojim

delima bavi predrasudama, a predrasude su zauzele važno mesto u *Čekaonicama*. Predrasude vode ka nerazumevanju, i dalje, konfliktima, pa i ratovima. Veliki uticaj imali su umetnički filmovi (čak veći nego literatura), ali bih svakako izdvojila Virdžiniju Vulf, Arundati Roi i Elfride Jelinek – tri spisateljice mnogo važne za moje poimanje žene i njenog teškog položaja u društvu. Iskreno, ne znam kako se javila ideja. Imala sam nešto malo znanja iz psihijatrije (iz srednje medicinske škole), a mnogo toga što sam opisala u pričama sam doživela, videla, slušala ili jednostavno domaštala. Pored svake žene sa mentalnim poremećajem u pričama se javlja po jedan socijalni problem, ali i kritički odnos prema društvu ili prema sistemu koji nije bio spreman da joj pomogne, koji samo osuđuje, kažnjava i nadzire.

NR: *Čekaonice* su angažovane na suptilan, ali intenzivan način. Stilski, jezički, dubinski. To je ono što je *No Rules* opredelilo da ih objavi, pre svega. Ničeg u njima nema invazivnog, tendencioznog. Objasni našim čitaocima taj podnaslov *Istorija ženskih mentalnih poremećaja*. Ima li tu ironije, cinizma, empatije, lirizma? Šta je sve sadržano u tom podnaslovu – sem, naizgled, medicinskog prizvuka?

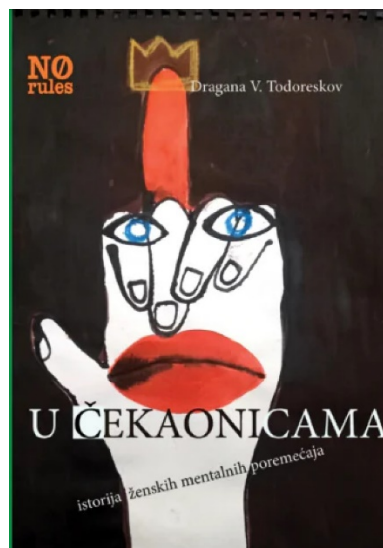
DVT: Naravno da su ironija, cinizam, sarkazam, ta crnohumorna umetnička sredstva zauzele važno mesto, kako u pričama, tako i u naslovu (koji asocira na pesmu *Ostavi je Riblje Čorbe*, odnosno, njen stih *U čekaonicama je zabranjeno pušenje*). Reč „istorija“ takođe treba da bude čitana u ironijskom ključu – nema tu istorije izuzev istorije poremećaja svake od junakinja, a njeni su koreni u patrijarhalnom poretku koji najpre razboli ženu, a zatim je stigmatizuje, ismeva, odbacuje... Ne znam koliko sam, makar kao naratorica, uspela da ostavim prostora za epitet „empatična“, više sam želela da budem gruba, da istresem sve one suze, muke, krv i znoj koji prate gotovo svaku ženu tokom njenog života, želela ona da prizna to ili ne. Uostalom, nisu sve junakinje zaslužile empatiju – naprotiv – neke sam želela da prikazem kao čuvarke patrijarhata, kao neumoljivo hladne i nepristupačne za probleme žena koje su u njihovoj neposrednoj blizini ili sa kojima su u srodstvu.

NR: Od junakinja tvoje knjige, ima li neka koja je za tebe bila posebno teška, koja je vukla posebno težak bagaž? Mada sve one vuku kofere bez točkića svojih sredina, porodica, ličnih nemira, doba.

DTV: Verovatno Jovana, junakinja priče *Radni narod*, koja prolazi kroz teško detinjstvo zbog prezahtevnih roditelja, potom trpi posledice raz-

voda i postaje zavisnica od sedativa. Mada, nijedna priča nije lišena balasta stvarnosti. Ključna stvar je bila situirati junakinje (i jednog junaka, u priči *Staćemo za večeru*) u odgovarajući hronotop, kako bi se istakao ne samo uticaj sredine, detinjstva, predrasuda, nego i izvestan pesimizam glede pomoći koja je neophodna, a koja retko stiže.

U pripovesti *Radni narod*, čini mi se, poredak građanskih vrednosti je urušen, sve zavese padaju i na pozornici ostaje mlada lekarka, usamljena, bez podrške sistema (zdravstvo, centar za socijalni rad, sudstvo), prinuđena da se, takva kakva je, sama bori za svoje dete.

NR: Koliko si istraživala medicinsku pozadinu brojnih poremećaja, i da li bi pobrojala neke za čitaoce/teljke koji se prvi put susreću sa ovom knjigom?

DVT: Istraživala sam, oduvek su me zanimale teme vezane za mentalno zdravlje žena. Pomoć mi je pružila dr psihijatrijske medicine, Slađana Ralević, koja je pokazala dobru volju da pročita pripovetke pre njihovog objavljivanja. Kada je reč o tzv. stručnoj literaturi, najviše mi je pomogla knjiga *Koju igru igraš Erika Berna*, *Ljudi lažu* Skota Peka, i jedna novija, *Mrzim te – ne ostavljaj me* Hala Strausa. Njih bih izdvojila. Tek kasnije, srećno smo se podudarile psihološkinja, dr Lidija Vasiljević i ja – ona je nešto malo posle mene objavila knjigu *NEsavršene – mitovi o ženskim mentalnim poremećajima*. Žao mi je što nisam, poput Rastka Petrovića, posećivala psihijatrijske ustanove i razgovarala sa ženama koje su hospitalizovane zbog težih poremećaja, ali toliko je bilo primera iluzija, deluzija, zavisnosti, depresija, fobija oko mene da mi se čini da smo svi u jednoj velikoj ludnici.

NR: *U čekaonicama* – nismo ništa rekli o naslovu. U kakvim se to čekaonicama nalaze naše junakinje? Je li to ustanova gde se dočeka? Ili se, ako istekne radno vreme, ili stigne malo kasnije, odlaze za naredni dan, u nedogled? Ima li pauza na šalterima, iznenadnih napuštanja službe? Markes je svojevremeno rekao da je brak institucija, ali ko će, zaboga, da živi u instituciji!? Naravno, ovde nije reč samo o braku, naprotiv, razne priče su ovde utkane, ali jesu u osnovi iskrena i potkovanana kritika patrijarhata.

DVT: Čekaonice su, pored mesta zabrane pušenja, i mesta neizvesnosti, neki savremeni purgatorijum u kojem nam kažu da li smo, kao društveno-poželjna bića, asertivne, poslušne, viđene za raj, ili smo, izopačene i grešne prema hrišćansko-patrijarhalnim standardima, ipak više za pakao. Čekaonice su i tranzitna vremena u kojima nas prisiljavaju da verujemo kako ćemo u kapitalizmu prosperirati (naravno, kao jeftina radna snaga i pod patronatom muškaraca). Sve u svemu, reč je o jednoj velikoj laži koja nas okružuje, a beznačajne zabrane su samo zamazivanje očiju pred istinskim problemima sa kojima se savremena žena suočava nastojeći da ugoditi svima – roditeljima, mužu, partneru, deci, nadređenima itd.

NR: Šta je to što je u patrijarhatu zapravo najopasnije, najsurovije? Koje su to vrednosti koje patrijarhat nudi, a koje pobija? Ima li nečeg dobrog u takvom sistemu? Mislim da jedna priča gde nečija majka govori stalno “mi“ a ne “ja“, misleći uvek na sebe i muža, predstavlja dobar šlagvort za temu – ali opet ne antibračnu – već kolektivističku. Šta je to opasno u kolektivizmu, a šta možda u individualizmu?

DTV: U priči *Dome, slatki dome* patrijarhalna banatska domaćica pokušava da vaspita ćerku tako što ističe kolektivne vrednosti i svoje mišljenje stapa sa mišljenjem svoga muža – gazde, paora, zemljoposjednika. Jasno je šta se očekuje od ćerke – da se dobro uda. Sve ostalo je neprihvatljivo. U toj priči snaha pokušava da kaže nešto, ali se njeno mišljenje ne uvažava. Nema jednine. Važna su opšta mesta. Slična je situacija u novosadskoj advokatskoj porodici koja sebe vidi kao deo elite (Radni narod). Crkva, opet, nameće svoje mišljenje videći inoverne kao neprijatelje ili kao deo društva kog se treba kloniti. Mislim da su u patrijarhatu jednako opasne i žene koje, ljubomorne ili podozrive, nastoje da „vaspitaju“ pripadnice svoga roda – one su budne čuvarke kolektivizma. E sad, postoje trenuci u istoriji kada je kolektivni duh umeo da prepozna opasnost po građansku slobodu (npr. engleska nacija u vreme Drugog svetskog rata), ali je mnogo više primera zabluda kojima je

građanstvo podleglo (npr. nacizam u Nemačkoj, čije su posledice bile jezive). Upravo u spremnosti da se sasluša i uvaži mišljenje jedinki leži demokratija, i ne treba da se čudimo što su neka društva odmakla daleko od nas i po pitanju rodne ravnopravnosti.

NR: Profesorka Vladislava Gordić Petković je ove junakinje nazvala heroinama našeg doba. Rekla bih, doba – u Srbiji, na Balkanu, pre svega. Mada, i šire. Koliko ti je poznata slika žene van Balkana tj. koliko je ovom knjigom, i kako, obuhvaćena?

DTV: Otpor ovih heroina je, nažalost, autodestruktivan, on teško da može naškoditi patrijarhalnom poretku. Heroinama ih čini neki tragični usud koje one nose. Ja se sve češće pitam da li je Balkan u Evropi ili u Aziji. Toliko femicida, neobjašnjivih nasilja, agresija, generalno, otpora prema bilo kakvom vidu ženske emancipacije. Zaista ne razumem šta naši lingvisti nalaze kao štetno u rodnoosenzitivnom jeziku, a ne primećuju da se kod nas ćirilica pisana slova pišu ruskim kurzivom, i to u uglednim institucijama koje bi trebalo da neguju srpski jezik. Oduvek je, to piše Lidija Vasiljević, na našim prostorima postojao iracionalan strah od žene, od njene seksualnosti, o bolestima da i ne govorimo. Slika žene van Balkana poznata mi je najviše preko umetnosti, angažovane, dakako, koja, opet, nedostaje kod nas. U filmovima evropskih, nezavisnih američkih, pa i azijskih produkcija ima mnogo tema vezanih za žene, za marginalne grupe itd. Ima, naravno, i usiljenosti, i preterivanja, ali ako od 10 angažovanih filmova samo dva ostave snažan utisak na publiku, nije li to već korak napred?

NR: Da li bi za naše čitaoce izdvojila neki odlomak koji bi ilustrativno prikazao neku od pojava, mada knjiga zaista obiluje sugestivnim slikama?

DTV:

„Jesi čula za presudu?“

Nisam, misliš na advokata Ćupurdiju?

Da, da, dobio je dete pravosnažnom presudom.

Doktorica ostala sama.

Jao, jadna ona. Prvo ju je varao sa pripravnicom, a sada joj još i dete otima.

Debeli monstrum!

Mamin sin!

Ništa taj ne bi uspeo da nije bilo njegove majke, one odvratne ženetine!

Da li je i tebi predavala nemački u gimnaziji?

Meni nije, ali mojoj sestri jeste. Nije bilo gore profesorke od nje. Posebno prema učenicama.

Sirota doktorica. I sad će ona njemu plaćati alimentaciju?!

Da ne poveruješ.

Tako bi otprilike vaš razgovor otkrio Jovaninu tužnu sudbinu, onako, u globalu: debeli, razvratni muž advokat, zla svekrva, maloletno dete dodeljeno ocu. A iz njene perspektive sve se teško može opisati, osim u fragmentima: crvene lakovane cipelice sa uskim štiklama, klim, klam, ulazi sredovečna socijalna radnica, iznosi svoje mišljenje, Jovanin pravni zastupnik, stari prijatelj njenog oca, ispituje je, uzalud, sve ide u korist Radeta, njega zastupa ona njegova, brižan otac, muško dete u osetljivim godinama, tata kao primer i uzor, majka sa sumnjivom dijagnozom, zavisna od sedativa, depresija indukovana lekovima, nepodobna, nepodobna, nepodobna... Jovana i čika Milan razmenjuju poglede pune neverice, ko je ovde lud, govore njihove oči, kako ga nije sramota, ovo je on pisao, a pripravnica deklemuje, degutantno, čudi se i sutkinja, pita ih, ako je tužena kupila stan na kredit i živi od plate, zašto zahtevate alimentaciju u visini trećine njene mesečne zarade, pita ih, ali zna da će morati da presudi u korist tužitelja, negde od gore je stigla takva naredba, uostalom, možda i za nju to neće biti loše, samo ako bude poslušna, moći će da napreduje, a ova žena, šta da se radi, zašto nije uspela da sačuva tako sposobnog i uticajnog muža, sama je kriva... Čovek je čoveku vuk, misli čika Milan, šta je onda žena ženi, vučica, ne, hijena.“

Ovo je odlomak iz priče *Radni narod*.

NR: Da li bi preporučila, što bi se srpski reklo, further reading? Priče, romane autorki koje smatraš da bi obogatile čitalačko putovanje njihovim uvidima, stilovima, porukama?

DTV: Pored, za mene veoma važne, Judite Šalgo, i svakako nezaobilazne Dubravke Ugrešić (koja bi trebalo da uđe u lektiru) pomenula bih i prozu Biljane Jovanović, Fride Filipović, Milice Mičić Dimovske, zatim, kod nas zapostavljenih, a veoma interesantnih i maštovitih autorki, Sonje Atanasijević, Stane Dinić Skočajić, Tatjane Janković. Tu je svakako Tanja Stupar Trifunović. Bojim se da bi bilo nezahvalno dalje nabrajati, jer neke od mlađih autorki nisam, priznajem, čitala. Naša književna kritika sklona je da favorizuje i nagrađuje pojedine autorke, pa se tako od drveća ne vidi šuma. Veru - jem da će mlade prozaistkinje izboriti ravnopravno mesto sa svojim muškim kolegama, u poeziji se već dešavaju krupna gibanja u tom smeru, možda se to još uvek ne vidi, ali sigurna sam da bolja vremena za žene, makar u umetnosti, imaju tek da nastupe.

Sliku za korice knjige *U čekaonicama* ustupila je slikarka Biljana Willimon. Prilog o knjizi u TV emisiji Vavilon, koju uređuje Jasmina Vrbavac, pogledajte [ovde](#).

O MENI

Zovem se Dragana V. Todoreskov i nikada ne izostavljam srednje slovo, jer sam ponosna ćerka svog tate, koji ima običaj da kaže: "Ja sam ono 'V' u ćerkinom imenu." Rodila sam se u Novom Sadu, ali sam detinjstvo i ranu mladost provela u Perlezu, lepom banatskom selu. Od 1994. živim u Novom Sadu, gde sam diplomirala, magistrirala i doktorirala na Katedri za književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. U Matici srpskoj radim kao viši stručni saradnik – leksikografski redaktor na projektu Srpska enciklopedija od 2009. godine.

Bila sam članica Redakcije časopisa *Letopis Matice srpske* (2013–2015) a članica Uređivačkog odbora časopisa *Interkulturalnost* sam od 2011.

Od 2016. saradujem sa Hrvatskim kulturno-umjetničko-prosvjetnim društvom „Stanislav Preprek“ iz Novog Sada. Urednica sam njihovih zbornika poezije (*Preprekovo proljeće*) i kratke proze (*Preprekova jesen*), kao i desetak samostalnih pesničkih i proznih knjiga.

Bavila sam se književnom kritikom prateći savremenu srpsku prozu i poeziju, kao i istorijom književnosti, posebno parodiju, humor i ono što bi se moglo zajedničkim imenom nazvati "ženska književnost". Najviše pažnje posvetila sam J. Steriji Popoviću, S. Sremcu, S. Vinaveru, J. Šalgo.

Objavila sam dve monografije: Sterijine parodije – iskušenja (post)modernog čitanja (Službeni glasnik, Beograd, 2009) i Tragom kočenja – prisvajanje, preodevanje i raslojavanje stvarnosti u poeziji i prozi Judite Šalgo (Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2014). Kritike i eseje objavljene u časopisima i zbornicima sabrala sam u knjigama: Dan, kontekst, brzina vetra (Mali Nemo, Pančevo, 2010); Pisati dalje – izabrane kritike (Dnevnik, Novi Sad, 2012); Telo pesme (Agora, Zrenjanin–Novi Sad, 2013); Zbogom, pričina istino! – ogledi o strategijama srpskih pripovedača (Adresa, Novi Sad, 2015) i Junaci naših varoši (Orion Spirit, Novi Sad, 2017).

Priredila sam knjige Tanje Kragujević Ruža, odista – izabrane pesme (Zavod za kulturu Vojvodine, - Novi Sad, 2010); Desanke Maksimović (Kairos, Sremski Karlovci, 2018), a najduže sam se bavila sabranim pesmama Nenada Mitrova, Pozno

bilje (Službeni glasnik, Beograd, 2013) i njegovim dnevničkim beleškama (sa O. Karanovićem, Gradska biblioteka u Novom Sadu, 2014). Priredila sam antologiju *Ako sam ja ona – antologija pesama dobitnica nagrade „M. Stojadinović Srпкиnja“* (Kulturni centar Vojvodine "Miloš Crnjanski", 2020) i uredila zbornik *Moderna ženska proza i društveni kontekst* (isti izdavač, 2015).

Moja prva (za sada jedina) Knjiga pripovedaka *U čekaonicama – istorija ženskih mentalnih poremećaja* izašla je 2023. u izdanju *No Rules* iz Beograda.

Živim u Novom Sadu, ponosna sam majka Dušice i Sofije, a moje treće dete je persijski mačak Tomas.

Pored književnosti, volim umetničke filmove, englesku srednjovekovnu istoriju, irsku i italijansku istoriju, kulturu i film, a omiljena istorijska ličnost mi je Vinston Čerčil.

Volim putovanja, šetnje, kupanje, moj Banat i njegovu leksiku, kao i tamburašku muziku uz koju sam odrasla.

No Rules

Službeni glasnik, Beograd, 2013.

U ovom broju

Andelka Cvijić: *Živimo u vremenu netolerancije*

Andelka Cvijić: *Novi dvobroj časopisa Gradac*

Filip David: *Prepisivač Tore*

Jelena Koprivica: *Filip David - Odlaskom Albaharija*

Predrag Finci: *Čuvar sjena*

Predrag Finci: *O povratku*

Ranko Risojević: *Prvo, bitno*

Predrag Finci: *O književnosti i piscima*

Predrag Finci: *Katalog, moj*

SJOS: Rezultati 68. nagradnog konkursa
Vojislav Karanović: Dejan Mihailović o romanu „Semper idem“

Radivoje Davidović: Od Vajsa do Vinavera

No Rules: Nisu sve junakinje zaslužile empatiju

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkansehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://ninic.ninic667.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona